

ENDRŐD OLVASÓKÖREINEK TÖRTÉNETE
ÉS KULTÚRÁLIS TEVÉKENYSÉGE

Konzulens:

dr. Suppné dr. Tarnai Györgyi

Szerző:

Kónyáné Jakab Ida

Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola Debrecen
1990.

TARTALOMMUTATÓ

1. Bevezetés
2. Az olvasókörök kialakulásának körülményei Magyarországon a kiegyezés után
3. Az olvasókörök létrejöttének előzményei Endrődön
  - 3.1. Az olvasókörök kialakulásának formái Endrődön
4. Az olvasókörök történetének feltárásában alkalmazott módszerek
5. Endrőd olvasóköreinek története és tevékenysége
  - 5.1. Az Endrőd belterületén működő egyesületek, testületek, egyletek s kaszinók története, s tevékenységének köre
    - 5.11. Az ipartestület története és kulturális tevékenysége
    - 5.12. Gazdakör története és kulturális tevékenysége
  - 5.2. Endrőd külterületi olvasóköreinek szerveződési formái, története és kulturális tevékenysége
    - 5.21. A Csejtpusztai Olvasókör
    - 5.22. A Varjasi olvasókör
    - 5.23. Öregszőlői Olvasókör
    - 5.24. A Nagylaposi Olvasókör
    - 5.25. A Kocsorhegyi olvasókör
    - 5.26. A peresi és ugari körök
    - 5.27. Décs-Paskumi Olvasókör
    - 5.28. Polyákhalmi Olvasókör
6. Összegzés
7. Források jegyzéke
8. Mellékletek jegyzéke

1. BEVEZETÉS

Dolgozatom eredeti témája a Gyomaendrődi olvasókörök története lett volna, mely témakör eddig még feltáratlan. Első lépésként felderítettem az olvasókörök számát és elhelyezkedését Endrőd község területén, s rá kellett jönnöm; hatalmas anyagról van szó. Kutatásaim nyomán (pl. a Hunya István hagyatékából előkerült fényképek és különféle szóbeli nyilatkozatok alapján) kiderült, hogy 1886 és 1945 között a község területén több mint húsz különféle egyesület, olvasókör, kaszinó alakult, s szűnt meg, sokszor anélkül, hogy bármilyen írott dokumentumban nyoma maradt volna. Ennek okait vizsgálva rájöttem, hogy ezen egyesületeknek nem célja volt az olvasás, csupán az információszerzés eszköze. A körök legfőbb feladata, tevékenysége gyakran politikai jellegű volt. Ez indokolja hát, hogy nagyrésztük illegálisan, más aspektust előtérbe helyezve működött.

Ami izgalmassá vált számomra, az kultúrtörténeti vonatkozása; hogyan jöttek létre, mi mindent csináltak ezekben az egyesületekben, szervezetekben? Önszerveződés útján létrejött komplex intézmények, „nevelési központok” voltak, ahol megfért a politikai és közéleti tevékenység, a vallás, a különféle kulturális és szabadidős tevékenységek egymással, és esetenként még érdekvédelmi funkciót is elláttak. Dolgozatomban tehát e körök történetén túl emberi vonatkozásait, szerveződését, létük módjait, közösségalkító és -összetartó szerepüket próbálom vizsgálni.

Mai társadalmunk gazdasági és etikai csődjén túl állandóan találkozunk a kultúrpolitika csődjével is. 1945 után a politikai a kultúrában is újat hozott. Megtartani nem akarta a régi – jól bevált – formákat, igyekezett mielőbb szétzilálni azokat – az 1950-es években különös sikerrel – új formákat hozott létre minden területen, ám ezeket nem sikerült új, célravezető tartalommal is megtölteni. A központilag intézményesen közvetített, irányított népművelés sem megtartani, sem megújítani nem tudta azt a kulturális tevékenységet, amely addig jól betöltötte funkcióját.

A fiatalok többsége nem ismeri, nem értékeli kellőképpen nemzeti sajátosságainkat, s a jelen változásai az Európa felé történő nyitás eltolja a hangsúlyokat, elhanyagolja a csak a magyarságra jellemző hagyományokat, egyedi múltunkat. Pedig a megújulás csak gyökereink ismeretében, a sajátos út bejárásával lehetséges.

Gyomaendrőd esetében ez különösen tipikus módon realizálódott. Endrőd nyelvezetében, tárgyi és szellemi kultúrájában egyaránt szigeteket képez az Alföldön. Speciális vonásait évszázadokon keresztül képes volt megőrizni. Századunkra falvaink egy része megindult a városiasodás útján – mint Gyoma és Endrőd is –, vagy elnéptelenedett és elpusztult. Bár az ún. civilizáció számtalan előnnyel jár –

elsősorban kényelmesebb életmódot biztosít –, azonban a gazdasági fejlődés visszaesése miatt a városi életforma előnyeit még nem élvezhetjük, viszont rohamosan haladunk az elidegenedés felé, tehát a falu előnyeit már elveszítettük. Elveszítettük az összetartozás érzését, a közös munka örömét, az együttes játék és szórakozás élményét.

Nem vészett azonban el még az emberek gondolatvilágából ezek emléke, s így nyomokban fellelhető az igény is ezek iránt. Ennek bizonyítéka, hogy Gyoma és Endrőd viszonya az 1982-es községegyesítés óta folyton konfliktusokkal terhes. E konfliktusok felszínén azonban más okok jelentkeznek, mint amelyek a mélyén húzódnak. Endrőd ragaszkodik „önmagához”, sajátos arculatához, bár ezt az okok tisztázatlansága folytán nem mindig a legmegfelelőbb eszközzel teszi.

Ezért tartom aktuálisnak és fontosnak, hogy a 24. órában, amikor még meg lehet menteni hagyományainkat, múltunk, történetünk maradványait, gyűjtsünk össze minden hozzáférhető információt, amelyek segítségével megőrizhetjük saját arculatunkat. Évek múlva, amikor (remélhetőleg) a tárgyi értékekről ismét a szellemi értékek felé fordítják figyelmüket, azt emberek, legyenek gyökereik, kapaszkodóik, legyen alap, amelyre bizvást építkezhetnek.

Ehhez szeretnék e munkámmal én is hozzájárulni.

2. AZ OLVASÓKÖRÖK KIALAKULÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI MAGYARORSZÁGON A KIEGYEZÉS UTÁN

Amikor az olvasókörök történetét vizsgáljuk, feltétlenül fel kell derítenünk kialakulásuk társadalmi környezetét, mégpedig folyamatában, hiszen az olvasás nem veleszületett igénye az embernek. Társadalmi képződmény, melynek belső és külső feltételei vannak, s melynél a külső körülmények befolyásolják a belső feltételek kialakulását. Mindez hosszadalmas folyamat, sohasem valósulhat meg egyetlen nemzedék életében.

Így történt ez a szabadságharc bukását követő önkényuralmi rendszer bukása után is. A Bach-korszak Magyarországon mindössze 14 évig tartott, az élet kulturális szférájában azonban több évtizedre visszavetette a fejlődést. A gazdasági élet területén a kiegyezés után szinte azonnal megkezdődött a fellendülés, megindult a polgári átalakulás. Néhány éven belül jelentkeztek az előrelépés eredményei (tőkeáramlás, iparosodás, stb.) (36), ám a művelődés területén mindez még sokáig váratott magára. Különösképpen igaz ez az elszigetelt, kicsiny falvakban, pedig 1867 után sorra születtek a különféle állami kezdeményezések a „... kevés iskolát végzett falusi lakosság műveltségének emelésére, a távoli települések közművelődési könyvtárakkal történő ellátása érdekében, illetve a lakossággal való megkedveltetése érdekében.” (5.26.1.)

Ezek a kezdeményezések időlegesen egymás után kudarcba fulladtak. Ennek egyik oka, hogy az ország lakosságának többségét képező szegényparasztság és munkásság nagy százaléka még írástudatlan volt. Továbbá, hogy a terv megvalósításához az államkasszában nem állt megfelelő pénzösszeg rendelkezésre, végül pedig, a kiegyezés után hatalomra került konzervatív, nem békepárti rétegek a szegény néptömeg fejlődésében saját hatalmuk veszélyeztettségét látták.

Mindennek ellenére a századforduló környékére minden településformában – a tanyavilágtól a népesebb városokig – a társadalom valamennyi rétegében, osztályában egymás után szerveződtek a különféle művelődési egyesületek, társaságok, kaszinók. Ezek célja az iskolán kívüli művelődés terjesztése volt.

Az 1878. évi országos összeírás szerint 964 különféle egyesület volt az országban, 89730 taggal, s ezek évi kiadása együttesen 657.865,- forintot tettek ki. Ezen egyesületek többségében már az 1880-as években könyvtár is működött, melyek állománya központi irányítás híján nem fejlődött kellőképpen. Ezért hamar szükségessé vált, hogy a kulturális tevékenység irányítására központi szervezetet hozzanak létre. Előbb a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium hívta fel a községek vezetőinek figyelmét a népkönyvtárak szervezésére. Ennek hatására a Délmagyarországi és Felsőmagyarországi Közművelődési Egyesületek könyvtárakat ajándékoztak a falvaknak. Az eredmény azonban mindaddig meglehetősen szerény volt, amíg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége kézbe nem vette a

népkönyvtárak szervezésének ügyét. Az intézkedés következményeképpen 1912-ben már összesen 2026 népkönyvtárat tartottak számon az országban. (35)

A Közoktatásügyi Minisztérium népkönyvtárain kívül sok gazdasági könyvtárat telepített a Földművelődésügyi Minisztérium is. A könyveknek fontos szerepük volt az olvasókörökben, de nem kizárólagos, hiszen az olvasás az információszerzés eszköze csupán, s nem azok legfőbb tevékenységi körébe tartozik. Számos más kulturális tevékenység is előfordult, sőt idővel előtérbe került ezekben az egyletekben. Ez mindig egy adott olvasókörre, egyletre, testületre volt jellemző, s még egyetlen településen belül is mind a tevékenység körét, mind annak minőségét tekintve jelentős különbségeket mutatott. Ugyanez jellemezte a gazdaságilag olyan elmaradott Viharsarok egyik legjellegzetesebb települését, Endrőd községet is.

3. AZ OLVASÓKÖRÖK LÉTREJÖTTÉPNEK ELŐZMÉNYEI ENDRÓDÖN

Endrőd a Hármaskörös partján fekvő, évszázados hagyományokkal rendelkező település. „Bizonyos..., hogy Vármegyénk legrégebb, legnevezetesebb lakhelyei közül egy volt mindenkor; sőt már a 16-ik századnak elején virágzó nemes Curiális helység volt.” (1./50.1.) – írja Ágoston János, az 1824-es Tudományos Gyűjteményében. Ugyanezen dokumentum szerint a 17. sz-ban a török támadások elsöpörték Endrőd falut, majd mintegy 100 év után” ... az 1718-dik esztendő tavasza az a határ idő pont, a midőn a Nemeskereiből az ottan dühösködött árvíz miatt vagy 40 familia felkerekedvén, a hajdani Endrődöt ismét megüllötte...” (1./51.)

A következő jelentős esemény Endrőd életében a szabadságharc volt. Ebben 298 férfi vett részt a faluból, miközben a nők ruhaneműket juttattak a katonáknak 1849 első napjaiban. (32) A Kossuth párti endrődiek ellenzéki sége a szabadságharc leverése után is megmaradt, és a falu szegénységének növekedésével egyenes arányban nőtt. Endrőd zárt katolikus település volt, minek következtében minden családban legalább 8-10 gyermek született. A falu lakosságának legfontosabb megélhetési forrása a föld. Mivel a lakosság számához viszonyítva a föld kevés volt, az 1848-as jobbágy felszabadítás sem javított sokat az életkörülményeken. A volt jobbágyok pár holdnyi szikes, vagy gyenge minőségű föld jutott, s a bőséges gyermekáldás miatt később még tovább aprózódott a pár holdon gazdálkodó szegényparasztság, a zsellérek és napszámából élők száma nőttön nőtt. A föld nélküli agrárproletárokból alakult ki a kubikusság és a summásság. Bár az endrődi bérmunkások országszerte híresek voltak szorgalmukról, ez mégis csak idénymunka volt, s nem biztosította hosszú távon a nagy családok megélhetését. Ezért sokan

kivándoroltak Amerikába dolgozni, vagy kirajzottak a környező pusztákra, esetleg az ország már részeire. (32)

Endrőd községben tehát rendkívül koncentráltan volt jelen az agrárproletariátus, látszólag teljesen elszigetelődött. Mind a gazdasági, mind a kulturális fejlődés, mely az ország iparosodó részeiben megindult, egy ideig elkerülte a Viharsarkot. A századforduló környékére azonban, egyrészt az iparos rétegen keresztül, másrészt az országot járó kubikusság – kiknek látóköre közben szélesedett – közvetítésével eljutott a baloldaliság eszméje Endrődre is. Ekkora már jobb táptalajra talált a falu lakóinak szellemi életében. Ennek legfőbb oka, hogy a községben a lakosság nagyrésze iskolába jár, igaz, hogy csupán csak egy-két osztályt végez, mégis az analfabetizmus lassan felszámolódik. Különösen igaz ez 1922-től kezdve, amikor Csernus Mihály apátplébános került a község katolikus egyházának élére. A nagytudású plébános már 1924-ben egy katolikus leány- és egy katolikus fiúiskolát létesített, öt tanítói lakást építtetett, restauráltatta a templomot, s az iskola épületeit. (3)

Előzőeken kívül az évek során – 1945-ig – számos iskolát létesített, felépíttette az endrődi Népházat (melyben jelenleg a művelődési ház és könyvtár működik). Az 1920-as évek végéről pontos adatokat szolgáltat a Békés Vármegye című monográfia, mely ezt írja: „Endrőd lakóinak száma 13928, akiknek több mint 50 %-a lakik a környékbeli tanyákon (Öregszolgán [Öregszőlő!] 1484, Kondorosi tanyákon 1605, Paskumi tanyákon 1235), s csak kisebb része a belterületen.”

„19 római katolikus iskola (közülük 12 tanyákon működik), két községi és egy elemi népiskola szolgálja a népoktatást, azon kívül két községi kisdedővő. Szakoktatás folyik a községi iparostanonc és gazdasági ismétlőiskolában (30 tanuló). Kulturális fejlettségre vall az analfabéták alacsony száma (758 hat évnél idősebb személy), ami, ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy a lakosság 60 %-a elszórtan, tanyákon él, meglepően alacsony.” (3.277.1.) Ilyen körülmények között egyáltalán nem meglepő, hogy a község lakóiban kialakult az információéhség, a kultúra iránti igény. Egymás után alakultak a különféle egyesületek, testületek, egyletek, kaszinók Endrődön is.

3.1 AZ OLVASÓKÖRÖK KIALAKULÁSI FORMÁJA ENDRÓDÖN

Az ember természetes igénye a társas lét, más emberekkel való érintkezés, a kommunikáció, az együttes tevékenység utáni vágy. Az őskori társadalmaktól napjainkig minden társadalmi formációban megtalálhatók bizonyos hagyományos keretek az együttéléshez, a szellemi termékek cseréjéhez. Az olvasókör sem más,

mint a dualizmus korának legfontosabb kulturális intézménye. Létrejötteknek több útja, módja is létezett az egész országban: létrejöttek állami kezdeményezésre és támogatással, egyházi kezdeményezésre és támogatással, vagy önszerveződés útján. Ez azt jelentette, hogy adott támogató határozta meg részben, vagy egészében a kör – főleg politikai – irányvonalát. Így volt ez Endrődön is, ahol mindhárom kialakulási formára számos példa akadt.

Az állami kezdeményezésre, támogatásra bizonyíték az az 1890-es tulajdonbélyegzővel ellátott könyv, mely a Békés Endrődi Katholikus Polgári Olvasókör Népkönyvtárának tulajdona volt, s melyben a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium adománya címke található. (23. melléklet)

Az önszerveződés útján létrejött olvasóköröknek legtöbbször politikai taralmuk volt, melyek ellensúlyozására az egyház mozgósította a vallásos ifjúság egy részét, létrehozta saját egyesületeit, a legényegyleteket bel- és külterületen egyaránt. (pl. Szent Imre Kör)

Endrőd lakosságának 99 %-a római katolikus vallású lévén, a község egyik teljhatalmú ura az 1922-től 1944-ig terjedő időben Csernus Mihály katolikus plébános volt, „akit eleinte nagyságosnak kellett szólítani”. (23) Csernus egyrészt minden eszközzel próbálta megakadályozni „a szocializmus vészes terjedését” (29), másrészt a nép felemelésén munkálkodott, iskolákat épített, pénzzel támogatta egyes olvasókörök alakulását.

Az önszerveződés előzményének Endrődön a „tanyázást” tekinthetjük. Télen, amikor nem volt munka a földeken, négy-öt szomszédos család összejött, minden esetben más otthonában, kukoricát fosztani, morzsolni, később aztán csupán szórakozásból kártyázni, mesélgetni. Időnként cuhárékat rendeztek, melyek zenés-táncos összejövetelek voltak, 12-20 fiatal számára, ahol többnyire egyszemélyes „citerazenekar” szolgáltatta a talpalávalót.

Az évek múlásával egyre többen szerettek volna találkozni, beszélgetni, együtt lenni, lassan „kinőtték” a kicsiny parasztházak apró szobáit, s megszületett az igény közös helyiség biztosítására. Már csak néhány jó szervezőképességű, lelkes emberre volt szükség, akik a közös akaratot összefogták és érvényesítették.

4. AZ OLVASÓKÖRÖK TÖRTÉNETÉNEK FELTÁRÁSÁBAN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Amikor az endrődi olvasókörök történetét kutatni kezdtem, elsődleges forrásként A Magyarországi Egyesületek Címtára a Reformkortól 1945-ig című levéltári kiadvány első kötetét vettem alapul, mely a vidéki egyesületek és körök

gyűjteményét tartalmazza (37). E gyűjtemény 165. oldalán a következő felsorolást találtam Endröd címszó alatt:

	1850-1899	1900-1919	1920-1944	1945 után
Polgári olvasókör	1862 <u>1874</u> OL			
Kaszinó	1865 <u>1886</u> OL			
Népkör	1870 1875 OL <u>1886</u> OL		1822 Bo.	
Katolikus Polgári Társulat	1871 OL 1892 BPK			
Római Katolikus Olvasókör	1892 BPK OL	1901 BK	1922 Bo.	
Központi Olvasóegylet	1983 BPK OL	1914 BK	1922 Bo.	
Katolikus Kör	1895 BPK		1922 Bo.	
Kondorosi Tanyai Katolikus Olvasókör	1895 OL			
Földművelő Egylet		1903 BK		
Katolikus Népszövetségi Olvasókör		1911 BK		
Tanyai Olvasókör (varjasi)		1911 BK		
Rigajospusztai Katolikus Kör		1914 BK		
Pusztacsejti Olvasókör		1914 BK	1922 Bo.	
Gyomavégi Katolikus Olvasókör		1914 KE		
Kondoros Tanyai Katolikus Olvasókör		1914 KE		
Római Katolikus Dolgozó Lányok Egyesülete				1946
KALOT				1948 UML
Iparos Dalkör				1946 UML
MANSZ				1948 UML
Peres Ugari Kör				1948 UML
Polyákhalmi Kör				1948 UML

(37) (165-166)

RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

Az egyletnevekben előforduló rövidítések:

MANSZ : Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége

KALOT : Katolikus Agrárfűvéség Legényegylet Országos Testülete

Levéltárak:

OL : Országos Levéltár

UML : Új Magyar Levéltár

Címtárak:

- Bo : Dr. Bodor Antal 1923-ban szerkesztett címtára
KE : Katolikus intézmények és egyesületek címtára Bp. 1902. 1916.

Közlönyök:

- BPK : Budapesti Közlöny
BK : Belügyi Közlöny

Az Egyesületi Címtár bevezetőjéből az derül ki, hogy fenti adatok hiányosak és hitelességük is kétségbe vonható. Kutatásaim során csak egy részüket tudtam azonosítani, s találtam olyanokat is, amelyeket a címtár nem tartalmaz. Ez érthető is, hiszen az olvasókörök nem minden esetben tettek eleget az 1845. január 7-én kelt Helytartótanács által elrendelt bejelentési kötelezettségüknek, egyrészt politikai okból, másrészt hanyagságból. (37.7.1.)

Figyelembe kellett vennem azt a tényt is, hogy a bejegyzett név nem mindig egyezett a közszájon forgó nevekkel. Pl. a címjegyzékben Gyomavégi Katolikus Olvasókör néven bejegyzett egyesületet nevezték munkásegyletnek, egyletnek, körnek is.

Az olvasókörök listáját - főleg e század első felére vonatkozóan - saját kutatásaimra támaszkodva állítottam össze, elsősorban visszaemlékezések alapján, hiszen írásos dokumentumot alig találtam.

Legfőbb módszerem tehát az interjúk készítése, gyűjtése. Nagyon nehéz, fáradtságos, de nagyon szép feladat volt, ezzel kapcsolatos előzetes félelmeim szerencsére nem igazolódtak be. Feltételeztem, a mai zűrzavaros politikai helyzetben, valamint az elszaporodott köztörvényes bűncselekmények miatt gyanakodva fogadnak majd, nehéz lesz közel férkőzni az emberek lelkéhez. Ezzel szemben egyetlen esetben sem fordult elő, hogy ne a legnagyobb szeretettel, minden kérdésemre nyitottan fogadtak volna. Célom az volt, hogy az olvasókörök kutatásából „ügy” legyen Endrődön. Ennek érdekében segítséget kértem munkámhoz a községi hangosbemondón. Mégsem fordult elő, hogy valaki megkeresett volna. Minden egyes esetben magamnak kellett felkutatni a legilletésebb személyeket, s a személyes kontaktust kialakítani ahhoz, hogy értékes információk birtokába jussak. A kb. 30 interjú során, több különböző témájú dolgozatra való anyag gyűlt össze a község múltjáról, az emberi kapcsolatokról, az életformákról stb.

Nagyon nehéz volt az idős emberek „beállítása” egyetlen témára, sőt sok esetben magam is elfeledtem, miről szeretnék hallani, s belefeledkeztem az érdekes történetekbe.

Érdekes módon a legértékesebb információkkal sohasem a legidősebb emberek szolgáltak. A most 50-60 éves korosztály gyermekkori emlékei sok esetben frissebben éltek, mint a nagyon idős emberek visszatekintései.

Különösen sokat köszönhetek Márton Gábor és Vaszkó Irén nyugdíjas pedagógusoknak, akik mindig szívükön viselték Endrőd múltjának feltárását, s ezért sok értékes dokumentumot őriztek meg, bocsájtottak nagyon szívesen a rendelkezésemre.

A kutatások során, mint egy pókháló, egyetlen szál többfelé is vezetett. Ha valaki egyetlen szót sem tudott segíteni, akkor is tudott egy-két nevet, címet, akiket megkereshetek, s akik segítségemre lehetnek. Ez tette lehetővé, hogy legtöbb esetben megtaláltam a legilletékesebb interjúalanyokat.

Jártam nyugdíjas klubban, ahol kártya, vagy biliárdparti végén szakítottak rám pár percet, jártam az Öregek Napközi Otthonában, s kimentem Csejtre és Varjasra is, ahol mostmár néhány tanya van.

Az alábbiakban tehát egy bonyodalmas, fárasztó, ám élményekben gazdag, csodálatos munkafolyamat eredményét olvashatják. Hézagai, hiányosságai azonban feltétlenül lehetnek, hiszen az emberi emlékezetnek megvannak a korlátai, s ez időben határt szab a kutatásoknak, s hitelességük sem minden esetben ellenőrizhető.

A továbbiakban – a leírtakat figyelembe véve – csupán azokkal az olvasókörekkkel, testületekkel, egyletekkel foglalkozom, amelyek létéről – elnevezésüktől függetlenül – meggyőződtem.

5. ENDRŐD OLVASÓKÖREINEK TÖRTÉNETE ÉS TEVÉKENYSÉGE

Az alábbiakban Endrőd olvasóköreinek felsorolásánál külön tüntetem fel a kül- és belterületi köröket, mivel azok szerveződési módjukban egymástól különböző, tipikus jegyeket hordoznak.

Endrőd belterületi olvasókörei 1900-tól (2. sz. mell.)

1. Munkásegylet
2. Bagós kaszinó
3. Egységes Katolikus Kör
4. HONSZ (Hadirokkantak Országos Szöveteése)
5. Gazdakör
6. Ipartestület
7. Katolikus Legény- és Leányegylet (2. sz. melléklet)

Endrőd külterületi olvasókörei 1900-tól (1. sz. melléklet)

1. Csejtpusztai Olvasókör
2. Tanyai Olvasókör (Varjasi)
3. A Varjasi Népház 1926-tól
4. Rigajospusztai Olvasókör
5. Nagylaposi Olvasókör
6. Kocsorhegyi Olvasókör
7. Öregszőlői Katolikus Olvasókör
8. Öregszőlői Szent Imre Kör
9. Décspáskumi Olvasókör
10. Polyákhalmi Olvasókör
11. Ugari Kör
12. Peresi Kör
13. Kondoros Tanyai Olvasókör
14. Öregszőlői Katolikus Legényegylet

5.1 ENDRÓD BELTERÜLETÉN MŰKÖDŐ EGYESÜLETEK, TESTÜLETEK, EGYLETEK, S KASZINÓK TÖRTÉNETE ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK KÖRE

Hogy pontosan mikor, hogyan és kinek a kezdeményezésére alakult az első olvasókör Endrődön, nem tudható. Semmilyen írott emlék nem maradt fenn, mely mindezt dokumentálhatná. Egy bizonyos: A Historia Domus, mely az endrődi plébánián jelenleg is megtalálható, s viszonylag hitelesen dokumentálja a település legfontosabb - főleg egyházi jellegű - eseményeit, 1896. május 10-én írt első ízben olvasóköréről, eképpen:

„Ezredévi tedeum. Előljáráóság, olvasókörök, legények, leányok zászlóval jelentek meg a templomban...” (29)

A bejegyzés mindenképpen bizonyíték arra nézve, hogy ekkor már nem csupán egy, hanem több egyesülés is működött a környéken. Arra nézve, hogy miféle tevékenység folyt ezekben a közösségekben, nincs adat, viszont bizonyíték a könyv melléklet arra, hogy az olvasókörök könyvtárral rendelkeztek, hogy itt olvasási tevékenység folyt.

Ennél jóval konkrétabb a Historia Domus 1897. évi július 18-i feljegyzése:

„A Katolikus Autonómiai Kongresszusra küldendő világi képviselők választása. Összeíratott előzőleg 1994, s felszólamlás következtében még 1, tehát 1995 választó összeíró bizottságok:

- 1.) az 5-tös bizottság: Grócz Béla, Benke Sándor tanító, id. Hunya Mihály, Uhrin Imre, Tímár András, Varga József
- 2.) a 3-as albizottságok:
  - a.) olvasóegyleti: Tímár József, Farkas Imre, Kiszely György
  - b.) Népközi: Forgács István, Uhrin Lajos, Tímár Lajos
  - c.) Ipartársulati: Dávid Géza, Alt Mátyás, Gyuricza Mihály
  - d.) Katholikus Polgári Társulati: Oláh János, Csúvár György, Hunya Pál
  - e.) Szőlőskert Katholikus Olvasókörei: Farkas Mihály, Hornok János, Dobozy István

A szavazás 18-án vasárnap reggeli 5-től esti 7 óráig, s vasárnap déli 12 óráig tartott.” (29)

Itt tehát név szerint felsorolja az akkor működő társulásokat, s arra enged következtetni, miszerint fontos érdekvédelmi, s közéleti funkciót láttak el ezek az egyesületek, s komoly szerepet vállaltak és vittek a falu életében.

Fenti feljegyzésből úgy tűnik, hogy tartották a kapcsolatot az egyházzal, jellegük mégis világi volt, nem vallásos tartalmú (egynémelyik nevének ellenére).

Hogy a későbbiek folyamán melyik egyesület melyiknek volt utódja pontosan nem tudni, s találgatásokba nem érdemes bocsátkozni. (Első olvasókör Hunya István szerint 1894-ben alakult, Lehel út 3. szám alatt) (3. sz. melléklet)

Annyi bizonyos, hogy az Ipartestület, a Gazdakör és a Bagós Kaszinó története a századforduló előttre nyúlik vissza, míg az Egységes Katolikus Kör, Munkásegylet, a HONSZ az 1900-as évek elején, a legényegyletek az 1930-as években alakultak.

Fenti egyesületek társadalmi osztály szerint specializálódtak, ám keletkezésük, létrejöttük indítéka mindenképpen eltérő volt. Ez a későbbiek során meghatározta a bennük folyó tevékenységük körét és színvonalát egyaránt.

Endrőd belterületének olvasókörei híven tükrözik Endrőd falu társadalmi rétegződését.

Az Ipartestület a polgárosodó, világlátott, kulturált iparos, kereskedő és értelmiségi réteg érdekvédelmi, politikai és kulturális szervezete volt. (19. sz. melléklet)

A Gazdakör a módosabb gazdák, politikai tartalmat is hordozó, ám legfőképpen a szórakozást szolgáló egyesülete

A Bagóskaszinó az idősebb közép, ill. kisebb (pár holdnyi földdel rendelkező) parasztság gyűjtőhelye. (16. sz. melléklet)

A Munkásegylet pedig a legszegényebb, a munkanélküli kubikos réteg gyülekezőhelye, a baloldaliság tűzfészke.

A HONSZ - állami kezdeményezésre létrehozott Hadirokkant Szervezet, mely 1918 után a hadiözvegyek és árvák megsegítését célozta. (22. sz. melléklet)

A későbbiekben, amikor „Politikai életünk ... (olvashatatlan) mindinkább borulni kezd. Vészes felhők mutatkoznak mindenütt, a szocializmus nagyban terjed a munkások között és befolyását érvényesíteni kezdi minden téren.

A községi előljárók nagy része szocialista érzelmű, s még az egyháztanács tagjai között is van egy néhány...” (29)

Az egyház helyi képviselői jónak látják az iskolán kívüli népművelés ügyét kezükbe venni, s kiterjeszteni befolyásukat az egyesületekben. A már meglévő, s lényegében ellenőrizhetetlen olvasóköri ellensúlyozására felépíti 1930-ban a Népházat, ahol működteti a Katolikus Legény és Leányegyletet (18. sz. melléklet), s létrehozza az Egységes Katolikus Olvasókört a vallásos szegények számára. (8. sz. melléklet)

5.11 Az ipartestület története és kulturális tevékenysége

A gyulai levéltárban megtalálható az Endrődi Ipartestület Alapító Okirata. Keletkezett 1873. szeptember 18-án, amikor is az endrődi céhek helyébe lép. Az alapító okirat 27. §-a meghatározza az ipartestület

- feladatait
- tagjait
- tagdíjakat
- a tagság jogait és kötelességeit
- az önkormányzati szerveit (közgyűlés, előljáráóság: elnök, alelnök)
- a közgyűlés hatáskörét
- a tanácskozások rendjét, közgyűlés határozatképességét
- jegyzőkönyvét
- előljáráóság (pénztárnok, könyvtárnok, gondnok) feladatait
- ipartestület képviselőit
- szakosztályait
- ipartestületi szék feladatait
- munkaügyi bizottság feladatait (13)

1897-ből, majd 1903-ból két alapszabály is található a levéltárban, melyekből nagyszerűen kiszűrhető, milyen sokirányú tevékenységek folytak ott.

A legérdekesebb mégis a kulturális munka, melyről így rendelkezik az alapszabály:

„... az ipartestület helyiségében, bárhol legyen is az, az iparosok részére olvasás, társalgás, szellemi és testedző szórakozás céljára egy tágas szoba, a már meglévő

tekeasztallal (biliárd) és az udvaron tekepálya (kugli), mely szintén fennáll, továbbra is fenntartassék, s az ipartestület által a tagok részére több hírlap, köztük legalább egy iparos szaklap is járattassék ...” (14)

Ez az alapszabály még nem tesz említést könyvtárról, ám az 1903. márc. 15-én elfogadott újabb alapszabály 20 §-a már rendelkezik a könyvtárnok feladatáról, úgymint:

„a könyvtár kezelése és rendbentartása a könyvtárosra bízatik. Kötelessége a könyveket kiadni és beszedni, a hírlapokat rendben tartani, s azokat, a kiknél a könyv egy hónapnál tovább kint van bekérni, s attól, a ki a felszólításra nyolcz nap alatt sem tesz eleget, minden napra, míg a könyv be nem adatik, egy krajczárt beszedni, mely összeget a testület pénztárnokának átszámolni köteles.” (15)

Tehát bizonyosan volt könyvtára az újonnan alakult szervezetnek, de arról, hogy hány kötet, s hogy milyen könyveket tartalmazott, nincs adat.

Az Ipartestületben igen komoly munka folyt. A tagok magas (100 pengő évente) tagdíjat fizettek, s ennek ellenében magas színvonalú szolgáltatásokat kaptak az élet minden szférájában. Erről tanúskodik az 1904-től folyamatosan vezetett gazdasági jegyzőkönyv (gyulai levéltár) (20. sz. melléklet), mely többnyire anyagi vonatkozású bejegyzéseket tartalmaz, ami kiszűrhető belőle, a testület sokágú funkciója. (16)

Alakulásának legfőbb indítéka, s legfontosabbnak tartott feladata:

1. Érdekvédelmi funkciója

„hogy az iparosok és segédek között rendezett viszonyok álljanak fenn.” (14)

„iparosok anyagi érdekeit szövetkezetek alakításával előmozdítsa.” (14)

2. Gazdasági funkciója

Eleinte a magas tagdíjakból és rendszeres báli bevételekből, 1911 után, amikor is az ipartestület épületét újjáépítették téglából 18200 kor. költségen, az épület üzlethelyiségeit haszonbérbe adással hasznosítják, s az így keletkezett haszonból pl.

- gyarapítják a testület könyvtárát
- iskolák támogatására használják
- „A szakiskolákra, vagy az ipar emelésére megszavazott járulékok - megjegyeztetvén, hogy ily műv.-i, vagy általános iparérdekű intézetekre (pl. ismétlőiskolákra), intézményekre az évi jövedelemnek legalább 10 százaléká fordítandó.” (13)
- jótékony célra (Gyomai és Endrődi Ipartestület közös betegsegélyzőt alapít (16)
- segélyek kiutalása (gazd. válság idején) (18)

3. Politikai funkciója

Egy ízben jegyzőkönyvben rögzítik a budapesti férfiszabóktól jövő bérmozgalomra való felhívás megvitátását, mint napirendi pontot. (16) Az eredményt nem rögzítik, mindebből mégis arra következtethetünk: szolidaritás, összetartás és politizálás – ha nem is lett nagy dobra verve – is feladataik közé tartozott. Szoros kapcsolattartásról tanúskodik az 1911. május 21-i Kolozsvári Iparos Egylet meghívása az Egylet 50 éves évfordulójára, valamint pl. a Kecskeméti Ipartestület átirata, mely 1914-ben egy költeményt ajánl megvételre az endrődieknek. (16)

S végül, de nem utolsó sorban a

4. Kulturális funkció, az iskolán kívüli népművelés szolgálata.

Az Ipartestület könyvtára volt talán a legnagyobb és legfejlettebb a településen. Farkas Mihály (19) szerint 1930 körül már 1500 kötetre rúgott a könyvek száma, s az ipartestületben külön könyvtárszoba állt az olvasni szeretők rendelkezésére. Mindez nagyon elképzelhető, hiszen az ipartestület tagjai nagy hangsúlyt fektettek könyvtárak ügyeire. Számtalan jegyzőkönyvi bejegyzés bizonyítja ezt. 1904. január 17-én pl. a 4. napirendi pontban Uhrin István könyvtárnok által 13. k. értékben könyvet „csináltatott” a könyvtár részére, melyet a közgyűlés megtárgyalt, s ellene semmi kifogást nem tett. (16)

A 8. napirendi pont Uhrin István kérésére megtárgyalta a gyarapítás kérdését. A könyvtárnok kérte, hogy „a könyvtár” részére évenként valami összeget” szavazzon meg a közgyűlés. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a farsangi bál összes bevételét erre a célra fordították. (16)

Minden évben bejegyezték a pontos elszámolást, ami tükrözi a testület anyagi állapotát. Eszerint 1909. évi mérleg szerint 3640 korona 57 fill. vagyomból 200 koronát ért a könyvtár állománya, míg 1912-ben 2764 korona volt a vagyon, s ebből 300 korona értékű könyv volt. (16)

Minden jelentősebb íróknak megvoltak itt a könyvei (19), ám bizonyosan annyit tudunk, hogy 1939-ben megrendelték a Korok és Hősök c. 8 kötetes könyvsorozatot 579 pengőért, melyet 4 pengős havi részletben fizettek ki. (18)

A visszaemlékezések szerint (19) zárható szekrényben tárolták az olvasnivalót, s ez egybevág azzal a jegyzőkönyvi bejegyzéssel, miszerint Szmola József asztalos készített könyvtárszekrényt a testületnek, mivel a közgyűlés az ő pályázatát fogadta el. (18)

Könyvek kölcsönzésén túl jelentős számban járattak újságokat, folyóiratokat. A rendelést előbb minden esetben megvitatták. Így 1904. január 14-én a „testület javára” megrendelték a Hazánk, az Alkotmány, Néppárt, a Herkó Páter, a Békés megyei Közlöny, s ami eddig járt. (Nem tudni melyek azok.) (16)

A bálak, vacsorák és teaestek nem csupán jó szórakozást jelentettek a fiatalság számára, hanem komoly bevételi források voltak. Minden évben rendeztek farsangi bálakat. Mindig a különféle szekciók fiatalságából álló bárendező-bizottság, úgy mint szabók, cipészek, asztalosok, stb.

A vigalomhoz szükséges bort többnyire Egerből hozatták, s igen színvonalas, a Kner nyomdában készített meghívóval invitálták az iparos ifjúságot a bálba. (21. sz. melléklet)

Minden bálról pontos elszámolás készült, mely 1904. január 21-én pl. így nézett ki:

farsangi bál február 16

Báli számadás:

Bevétel	Kiadás
1. 76 befizető után 2,40 fill. Belépti díj mellett 182,80	1. 238 l bor 71,40 2. borfuvar 27,80 3. bálengedély 18
2. 36 liter bormaradvány literje 48 fillér 17,80 200,60	4. zenész 32 5. éjjeli őr 1 6. fuvar 1,40 7. 24 pohár 3,36 8. 40 ü szódavíz 1,60 9. 250 db meghívó 4,58 182,80 bormaradvány 17,80 200,60

A bevételből 22 korona fordított a könyvtár javára.” (16) Bevételi forrást jelentett az italmérés, mely állandóan nyitva volt, s bárkinek rendelkezésére állt.

Nagyon érdekes, s nagy érdeklődésre számot tartott esemény volt az iparos tanoncmunka kiállítás, melyet évente kétszer is megrendeztek, s a kiállított munkákat díjazták. 1909. június 12-án 42 tanoncból 46 db iparterméket állítottak ki.

Az 1. díj 4 korona

2. díj 2 korona volt

3. díj 1 korona, valamint a legszebb rajzért 4 koronát adtak. (16)

Mivel az ipartestület viszonylag nagy volt, 4 helyiségből állt, s volt színházterme, rendszeresen rendeztek itt előadásokat. Egyrészt saját rendezvényeket, melyen az iparos ifjúság műkedvelő társulata, dalárdája lépett fel, másrészt vendégművészeket hívott.

Ezen előadásokat nem dokumentálják jegyzőkönyvükben, ám a Gyomai Újság 1928-34-ig megjelent számai rengeteg ilyen eseményről adnak hírt. (49. sz. melléklet)

Ilyen volt pl. az 1934. április 12-én megjelent újsághír, miszerint az Ipartestület nagytermében az iparos dalkör nagyszabású hangversenyt rendezett. „A nagytermet zsúfolásig megtöltötte a nagyszámú érdeklődő közönség, amelyen Gyomáról, Mezőtúrról, sőt Szolnokról is számosan jelentek meg. A meglehetősen hosszú hangversenyt a közönség nagyon élvezte, s zúgó tapsal honorálta...” (12)

Más esetben: „... a kacagástól ismét hangos lesz az Ipartestület színházterme. Molnár Géza, közismert komikus, színész és rendező mutatja be az Égő kalászok című három felvonásos vidám játékot, mely a közelmúltban Gyomán aratott osztatlan sikert.” (10)

Máshol: „Az endrődi Iparos Dalkör február 1-én az Ipartestület helyiségében színrehozza a „Szökött katona” c. 3 felvonásos Szigligeti Ede darabot.” (11)

1920-as években alakult, fenn szereplő Iparos Dalkör munkája egyébként igen színvonalas lehetett. Rendszeresen részt vettek az országos dalversenyeken, melyet a testület nem csupán eszmeileg, hanem anyagilag is támogatott.

1933. január 16-án pl. a dalárda részére az országos dalversenyen való részvételnek 400 p. hozzájárulást szavazott meg az előljáróság. (18)

A karnagy először Tímár Mihály tanító volt, csakhogy a tanító úr nem csupán dirigált, hanem komponált is, s folyton saját szerzeményeit énekelte. A jó zenehallású társaságnak azonban nem nyerték el tetszését a darabok, így Tímár tanító úrnak mennie kellett. (19) Utána Kovács Gyula tanító következett, majd Palotai Ferenc, aki munkájáért oklevelet kapott. (17. sz. melléklet)

Az 1936-ban Debrecenben rendezett Országos Dalversenyen a dalárda III. helyezést ért el. (19)

Egyenruhát is csináltattak maguknak, sőt kirándulni is sűrűn jártak együtt.

A visszaemlékezések szerint az ipartestület adott helyet Endrőd első mozijának is. Abban az időben némafilmeket vetítettek, melyek alá Dógi Gyula cigányprímás hegedült. Ekkor még a jegy árát is lehetett alkudni. Gyermek, későn érkezők engedményt kaptak.

Az iparosok azonban nem csupán a lélek, hanem a test épülését is támogatták. 1920-ban itt alakult meg Endrőd első futballcsapata, ETK, azaz Endrődi Testedzők Köre néven, Abdul Béla vezetésével. Eleinte az ipartestület tagjaiból kerültek ki a focicsapat tagjai, ám később „átigazoltak” kívülállókat is, de szigorúan a vezetőség engedélyével, és havi 50 fillér tagsági díj fizetése mellett. (19) (Nem tévedés! Fizettek, hogy futballozhassanak!)

Mint látjuk, ez a szervezet a kulturális tevékenység minden formájára igen nyitott volt. Bérbe adtak helyiséget tánciskola céljára, a vöröskereszt jótékony rendezvényeire, vagy gyógyszerháznak, stb. Duplán profitáltak tehát.

A tagság élénk társadalmi életén túl, igen gazdaságosan működtették a testületet, s hasznukat a tagság döntése alapján a megfelelő célra hasznosították. Valóságos jól működő önkormányzat volt tehát (16, 17, 18), egészen 1945-ig, amikor a szovjetek feldúlták.

A háború után újjáépült ugyan, de átalakult KIOSZ-szá, melynek érdekvédelmi funkciója megmaradt, míg a kulturális tevékenységek köre folyamatosan elsovadt.

A jelenlegi KIOSZ új helyen újjáépült, s amikor érdeklődtem, hogy a régi dokumentumokból maradt-e valami, a jelenlegi elnök ígéretet tett; megnézhetem, amire szükségem van, elhozhatom.

Serlegek, fényképek, régi könyvek még mindig hányódnak valahol az épületben, s amikor elmentem megnézni, a „hivatallal” találtam szembe magam. A titkárnő megtagadta a segítséget, s letagadta a dokumentumokat.

Az ipartestület eseményekben oly gazdag múltja további kutatásokat igényel.

5.12 Gazdakör története és kulturális tevékenysége

A Gazdakör története írott dokumentumokban jóval szegényesebb, ám abban a szerencsében volt részem, hogy nagyszerű, szellemileg nagyon friss riportalanyom, Kovács Béla bácsi egészen pontos és fontos információkkal tudott szolgálni.

A gazdakör köre igen szűk, de igen jómódú réteg, az iparosokénál sokkal zártabb közösség gyülekezőhelye volt. A tagok tényleges hatalommal bírtak, nem csupán szemlélői, vagy részesei, hanem alakítói voltak Endrőd közéletének. Ez éles konfliktusokhoz vezetett a másik meghatározó erővel, az egyházzal.

A gazdakör létrejöttének legfőbb indíttatása politikai jellegű volt, s végig, legfőképpen a közéleti tevékenységet és a szórakozást szolgálta.

1870-ben Szabadelvű Népkör néven alakult a jelenleg Blaha út 6. sz, alatti helyen, Kovács István (Béla bácsi nagyapja) vezetésével. Itt működött 1921-ig. Ekkorra a Kör teljesen eladósodott, s eladták a régi épületet 7000 pengőért. Helyette megvásárolták a jelenlegi Béke Tsz székházát, ami annak előtte Filemon kiskereskedő kocsmája volt, 23000 pengőért, részletre. Ezt a későbbiek folyamán az évi tagdíjakból, s egyéb bevételekből folyamatosan törlesztették. (34)

Szervezeti felépítése lényegében hasonló volt az ipartestületéhez.

Az előjáróságon (elnök, alelnök, jegyző) kívül gondnokot, italmérőt és szolgát fizetett, akik a Gazdakör épületében laktak, s annak tisztántartásáról gondoskodtak.

Tevékenységi körük politikai és gazdasági jellegű volt. Kulturális rendezvények – bálai, vacsoráik – mindig zártkörűek. Gyebnár Lajos bácsi szerint a szegény ember „fokhagymaszagú” volt nekik. Nem láttak szívesen kívülállót, s nem tartottak kapcsolatot más testületekkel sem.

A Gazdakör könyvtára 250-300 kötetből állhatott, melyet állandó könyvtáros, Hunya Mátyás kezelt. Főleg gazdasági jellegű, ismeretterjesztő könyvek voltak az állományban, közöttük a Pallasz Nagy Lexikon 18 kötete.

A kártya, a biliárd, a kugli, a dominó és a sakk a férfiak legkedvesebb szórakozásai minden este hozzáférhetőek voltak itt.

Helyet adott a Gazdakör ismeretterjesztő előadásoknak, melyeket főképp gazdasági témákban, orvosok gazdasági szakemberek adtak elő.

Időnként jótékony célú vacsorákat rendeztek, melyeken az adakozásnak egy nagyon érdekes módját vezették be. Névre szóló zászlószegeket (a név a szegbe vésve) küldtek szét a vacsora meghívottjainak. A Kör épületében a vacsora napján egy nemzeti színű zászlót állítottak fel, s annak nyelébe, adott összeg fejében (pl. 1 pengő, v. 1 forint) a meghívottak beverhették saját szegüket.

Az így összegyűlt pénzt adományokra fordították.

Egy ízben a Gazdák Köre két részre szakadt.

Az egyház képviselője, Csernus Mihály apátplébános, valamint egyes gazdák között kenyértörésre került a sor, minek következtében Csernus 1924-től a Gazdakörbe „nem tehette be a lábát”.

Az egyházfőnek persze hívei is voltak a nagygazdák között, így azok 1930 után a Népházba tették át székhelyüket. A béke 1940 táján létrejött ugyan, de a háború, majd az új társadalmi rendszer szétzilálta az egyesület életét. (34)

1945-ben a Gazdakör sorsa végképp megpecsételődött.

Összehívták a választmányt, s jegyzőkönyvben rögzítették megszűnését. Az épületet az új államhatalom elsajátította, s jelenleg termelőszövetkezeti székház.

A dokumentumokat időközben megsemmisítették, hiszen a Gazdakör tagjának lenni 40 éven keresztül nem volt jó ajánlólevél.

5.2 ENDRÓD KÜLTERÜLETI OLVASÓKÖREINEK SZERVEZŐDÉSI FORMÁI, TÖRTÉNETE ÉS KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGE

Endrőd külterületi olvasókörei többnyire a tanyai iskolákhoz kapcsolódtak. Volt amelyik közvetlenül, ami annyit jelentett, hogy működéséhez szükséges helyiséget az iskola adta, s ebben az esetben a kör vezetője is maga a tanyai tanító volt.

Erre példa a polyákhalmi olvasókör. Másik típusa az egyesületeknek, amikor csupán közvetve tartozott az iskolához. Külön erre a célra épített helyen működött, „önnön kebeléből választott” (52.2.1.) vezetőség irányította – főleg a gazdasági – tevékenységét, a tanyai tanító pedig a kulturális életet szervezte, vagy segített annak szervezésében. Erre példa a varjasi és csejti olvasókör.

Minden külterületi olvasókörre jellemző azonban, hogy nagy terület, viszonylag kis számú népességét gyűjtötte össze területi hovatartozás alapján. Ebből következik, hogy adott külterületi rész valamennyi lakója korra, nemre, társadalmi osztályra való tekintet nélkül egyetlen körbe járt. Az egyesületek tevékenységi körüket, s azok minőségét tekintve nagy eltéréseket mutatnak.

Elsőként, s legrészletesebben a Varjasi és Csejtpusztai Olvasókörök tevékenységét tárgyalom, egyrészt mert erről áll rendelkezésemre a legtöbb írott dokumentum, másrészt a kulturális, gazdasági és politikai tevékenységek legszélesebb körét valósították meg a tanyavilágban, a megszervezettebb formában, a legtöbb embert mozgósítva.

5.21 A Csejtpusztai Olvasókör

Csejpuszta „egykoron kis falucska volt Csejt néven. 1390-ben már lakott terület, 9 népes és 1 elhagyott jobbágytelekkel.” (3.278 p.) Endrődtől északra, a Körösön túl gyenge minőségű földeken gazdálkodtak a csejti emberek (1. sz. melléklet) legfőbb megélhetésük a földművelés mellett az állattenyésztés volt. 1855-ben Csejtpuszta lakosainak száma 226. 1930-ban a Wodiáner család tulajdona, melyet a gazdák csupán bérelnék.

A Csejti Olvasókör történetéről egészen pontos adatok maradtak az utókorra. Alakulásának jegyzőkönyve (4. sz. melléklet) s egy későbbi jegyzőkönyv (5. sz. melléklet) Lesnyiczki István tanyai tanító jóvoltából maradt meg, aki fontosnak

tartotta, hogy nyoma maradjon az olvasókör tevékenységének. Az alapító oklevél nemcsak a keletkezés körülményeit és az alapító tagok névsorát tartalmazza, hanem szól a kör keletkezésének előzményeiről is.

A Csejti Olvasókört 1914-ben hozták létre egy bérelt tanyában. 1928-ban, miután a taglétszám felszaporodott, megszületett az elhatározás: közös erővel saját házat kell építeni, mely helyet biztosít a Kör számára. A szervezést Lesnyiczki István, az iskola tanítója vette a kezébe. A tíz legtehetősebb gazda megvette a Szendrei gazda nyolc hold földjét, s ezen megkezdték az építkezést.

A Körnek azon tagjai, akik pénzzel nem tudtak hozzájárulni az építkezéshez, azok munkával, vagy fuvarral segítettek az építkezést. Hogy ezen kívül ki, mivel tudott mindehhez hozzájárulni, arról az alapítólevél hátoldalán lévő írás tanúskodik: „Ifj. Balog Imre a kiscsákánnyal és a topa anyjával, N. Nagy Sándor a feltúrt nadrággal és Brigittával, Lévai Bandi a feltúrt gatyával, Majoros Máté a lötyögővel, Vince Lajos a pikulával. Tímár András a Liziné unokájával, a Tinikével, Bukva János és Sándor, Forgács József, Földvári András a csüngővel, ifj. Földvári András a kontrafékes biciklivel, Mardi János, Farkas Mihály a lusta fejével, ... Iványi Elek a fájós foggal, Tímár János, Iványi István a rossz hőmérővel, Balogh Imre, Kanya Vince, Kanya István, Földvári János, Nagy Sándor, ifj. Nagy László, Tímár Pál, Kurilla Ambrus, Varga János, Tímár János, Ambrózi Mihály a négy ökörrrel, György pedig a Bari leánnyal.” (4. sz. melléklet)

Mindez nem csupán a kollektív munkát, hanem az építők jó humorérzékét is tanúsítja, s talán bizonyítja, hogy kedvvel, jó ambícióval építették közös otthonukat.

A Varjasi Népház jegyzőkönyve (12. sz. melléklet), s az egyes interjúk is bizonyítják, hogy a legtöbb olvasókörben, így a csejtiben is, szavazati joga csupán annak volt, aki részt vett annak létrehozásában. Az olvasókör szervezeti felépítése a következő volt:

- vezetőség
- szavazati joggal rendelkező tagság
- szavazati joggal nem rendelkező tagság

A vezetőség elnökből, alelnökből, jegyzőből és pénztárosból állt. A varjasi jegyzőkönyv és az újsághirdetések tanúsága szerint (52) évente rendeztek tisztújító közgyűlést, melyen megválasztották vagy újraválasztották a kör vezetőségét.

Alkalmanként rendkívüli közgyűlést is összehívtak, mint pl. 1932-ben, amikor Tüköri József földbirtokost díszelnökké választották. A tisztaságról a gondnoknak kellett gondoskodni, ő árulta a petróleumot is, amelyet nagy tételben, közösen szereztek be, mert így volt olcsóbb. Évi juttatás fejében, valamint a kör épületében való lakhatási jogért tette mindezt a gondnok.

A tagok évente tagdíjat fizettek, amelynek mértéke a pénz értékének megfelelően változott (infláció lévén). Szerdán, szombaton és vasárnap voltak „köri

napok”, ilyenkor a fő tevékenység a biliárd és a kártya, valamint a sajtótermékek felolvasása. Nők csupán a kör rendezvényeit látogathatták, ami nem volt csekélység, hiszen nagyon sűrűn voltak különféle kulturális megmozdulások, különösen az 1930-as évektől 1945-ig. Ilyen alkalmakkor az épület tetejére kitették a nemzeti színű zászlót, s mivel ez messzire látszott, mindenki tudta, hogy „valami van a körben”. Erre Csejtpusztá apraja-nagyja útrakelt, hogy el ne maradjon az élménytől.

Gyuriczáné (28) szerint, aki peresi volt, de időnként meglátogatta unokatestvérét Csejten, „a csejtiek a legnagyobb távolságokról, a legnagyobb sárban is képesek voltak bejönni egy-egy esemény alkalmával”.

Az Olvasókör meghatározó szerepet vállalt az élet minden szférájában, mind a közéletben, mind a politikai életben, és gazdasági területen is. Legjelentősebb mégis az egyesület kulturális tevékenysége volt. Ebben nagy szerepet vállalt Lesnyiczki István tanyai tanító (6. sz. melléklet), aki 1920-tól 1944-ig élt és tanított Csejtpusztán. Népszerűségét bizonyítja, hogy a téli időszakban minden nap disznóölésre volt hivatalos. Nagy ügyességgel sütötte a fánkot, segített az asszonyoknak a konyhában, s az írástudatlan, de bölcs parasztemberek előtt messziről levette a kalapját. (28) Ezen szubjektív megítélésen túl a különféle írásos dokumentumok is (4, 5. sz. melléklet, interjúk) tanúsítják, hogy jelentős, meghatározó személyisége volt a tanító úr Csejtpusztának. Az olvasókör kulturális életét szinte teljes egészében ő irányította, ő fogta össze.

Az Olvasókör legnépszerűbb és leglátogatottabb rendezvényei a műkedvelő előadások voltak. Ezeket télen a mezőgazdasági munkák szünetelése idején tanulták meg, és adták elő a fiatalok Lesnyiczki tanító úr rendezésében. Többnyire népszínműveket, szórakoztató darabokat, operetteket adtak elő, mint a Csókos Huszárokat 1936-ban. (6. sz. melléklet.) Ez állt legközelebb a parasztság lelkéhez, ezek a darabok tudták feledtetni ideig-óráig gondjaikat. Az előadások mindig nagy tetszést arattak, az előadókat sírva-nevetve ünnepelte a közönség.

A színpad a Kör „nagytermében” (10 m x 5 m) kecskelábakra fektetett deszkákból állt.

A díszletfestés és a jelmezek beszerzése a résztvevő fiatalság feladata volt. Egy-egy sikeres előadás mindig bállal végződött, de rendeztek aratóbálat, szüreti bálat, s nagyobb ünnepek alkalmával batyus bálakat. A szüreti bálra Tiszakürtről hoztak szőlőt és bort; a batyus bál jellemzője viszont az volt, hogy a résztvevők otthonról vittek magukkal enni- és innivalót, s az éjféλι szünórán körül ülték a nagyasztalt, s szívélyesen kínálgatták egymást a hozott finomságokkal.

A bálakon a Csejti-Kör saját zenekara szolgáltatta a „talpalávalót”. A bőgősből, hegedűsből, klarinétosból, s cimbalmosból álló banda a kör feladatain túl bérmuzsikálást is vállalt más körök bálain, vagy lakodalmakban. (38)

A csendesebb hétköznapiak legkedveltebb szórakozása a biliárd és a kártya volt. Ez minden kaszinó és kör legfőbb elfoglaltsága a férfiak számára. Minden este felolvasták egymásnak a sajtótermékeket. Csejtre a Kis Újság és a Tolnai Világlapja járt. Az újságok hangos ismertetése után többnyire politikai viták következtek, de a tréfák is gyakoriak voltak a körökben. A fiatal, szellemes legények nem csupán az újságok híreit olvasták fel az írástudatlan, vagy rosszul látó idősebb parasztembereknek, hanem a helyi aktualitásokat is „beleolvasták”, s ez mindig nagy derűtséget keltett. (48)

Az Olvasókör tulajdonában kb. 200-300 kötetes könyvtár volt. Móricz, Gárdonyi, Jókai és Féja Géza munkáin kívül sok mezőgazdasági tárgyú könyv is szerepelt a listán. Ez utóbbiakat a gazdálkodó emberek mindig haszonnal forgatták.

1942-ben indított - állami kezdeményezésű - Ezüstkalászos Tanfolyamokat is a kör épületében tartották. Csejten egy Győri nevezetű gazdasz vezetett a foglalkozásokat, amelyeket vizsgával zártak. A foglalkozásokon korszerű talajművelési ismereteket oktattak. Aki megfelelt a vizsga követelményeinek, Ezüstkalászos Gazda oklevelet s címet kapott. (48)

Az Olvasókör helyett adott a leventék rendezvényeinek is, akik pl. 1932. február 24-én szüreti mulatságot rendeztek, lóháton és kerékpáron vonultak az állomásra a község elöljárói elé. (6)

Az 1938-as Csejti Országzászló avatás példa nélkül álló a környéken. Az Olvasókör tagjai ismét összefogtak, s a gyomai vasútépítésből kimaradt betonból és kőből emlékművet építettek az iskola udvarán. (7. sz. melléklet)

Emléktábláján ez a felirat állt: „Emeltette a jövőbe vetett hit, s a Magyar élniakarás.” A zászlót kerítés védte, és állandóan gondozott, zöld gyep vette körül. 1945 után az emléktábla feliratát kicserélték, s hamarosan ez állt rajta:

„Mióta ember néz az égre, Vörös Csillag volt a reménye.” A felszabadulás után pár évig még működött a kaszinó, ám a tsz-szervezéssel a tanyavilág lassan felszámolódott, a Kör elhagyatott, elhanyagolt lett, s 1960 körül lebontották. Jelenleg szántóföld a Lenin Tsz tulajdona. (48, 38)

A Csejti Olvasókör jól példázza, hogy semmilyen érték nem jöhet létre nagy egyéniségek és az igazi értékre nyitott emberek nélkül.

Lesnyiczki István néptanító jó szervező, igazi népművelő volt, akinek tevékenységét eredményessé tette a csejtiek kultúraéhsége, közösségi szelleme, erkölcsi tartása és példa értékű hazafisága.

5.22 A Varjasi Olvasókör

Varjaspuszta (térkép) Csejtpuszta közvetlen szomszédságában, a Körösön túl, Endrőd belterületétől északra fekszik.

Varjasnak – Csejthez hasonlóan – 6-7 AK-s, gyenge minőségű szikes földje volt. Ezért az itt élő parasztok hiába rendelkeztek 7-10 kh földdel is, szegénységben éltek, életszínvonaluk igen alacsony volt. Ennek ellenére az itteni kör élete is élénk, eseményekben gazdag volt.

A Varjasi Tanyai Olvasókör 1911-ben (37) alakult. Első épülete Hajdú Sámuel tanyája volt, melyet béreltek a kör tagjai. (43) Ebben a piciny helyiségben csupán 40 ember számára volt hely. (10. sz. melléklet)

„Eleinte ez is elég volt – írja Rácz Lajos bácsi -, hiszen a tanyavilág népe nagyon szétszórtnak élt, és bizalmatlanul nézte a kis olvasókör működését ... bátor embernek kellett lennie annak, aki egy ilyen olvasókörnek tagja, mert lenni.” (43) Ennek oka politikai természetű volt: A Kör tagjai haladó szellemű könyveket olvastak, érdeklődtek a közélet iránt, s ezt a község vezetői és az egyház egyáltalán nem nézték jó szemmel, bár a közéleti tevékenységük egy része illegális volt.

A szociáldemokrata párt betiltása után a kör tagok titkos találkozót szerveztek Hunya Istvánnal és Polányi Mátéval, a község két legradikálisabb, kommunista beállítottságú politikusával. Emiatt később a kör tagjai közül hármat: Czikkely Istvánt, Uhrin Istvánt és Rácz Lajost állandó megfigyelés alatt tartotta a csendőrség. Később mégis sikerült kiharcolniuk, hogy a heti hirdetményeket, melyek a község közéletével kapcsolatos legfontosabb információkat tartalmazták, a kézbesítő minden vasárnap délelőtt felolvasásra kivitte Varjasra. A hirdetményeket a kör helyiségében kifüggesztették, és egész héten olvasható volt. (43)

Rácz Lajos visszaemlékezéséből úgy tűnik, vezető egyénisége volt Varjaspusztának, s nemcsak politikai és közéleti tevékenységével tűnt ki, hanem a kulturális élet megszervezésében is vezető szerepet vállalt.

1920-ban a Varjasi Olvasókör jegyzőjévé választották. Ekkorra már saját könyvtárral rendelkeztek, melyet a tagok gyarapítottak, illegális beszerzések útján. „Megrendelésre nem kapott sem a vidék, sem a könyvesboltok.” (43) Ez főleg a politikai tartalmú könyvekre vonatkozott. Voltak azonban szépirodalmi könyvek is, melyek közül Móricz, Jókai és Mikszáth művei a legolvasottabbak. Tiltott könyvek között Marx és Engels munkái is megtalálhatóak. Mivel a hangos felolvasó Rácz Lajos volt, visszaemlékezése szerint több ízben megszarolta a tagságot: amennyiben nem szerzik be a szükséges haladó szellemű, azaz szocialista témájú könyveket, nem hajlandó felolvasni többé.

Gyarapodott tehát a könyvtár, s az olvasni tudó emberek száma is; minden háznál volt legalább egy olvasni tudó ember, és később egyre többen vittek haza is könyveket a körből.

Az 1925-ös tisztújító közgyűlésen Hunya Eleket választották elnöknek, aki Lajos bácsi szerint az első haladó szellemű vezetője lett az Olvasókörnek. Ekkor határozták el azt is, hogy a szabadságharc bukása óta első ízben megünneplik március 15-ét.

Az ünnepi program a következő volt:

1. Himnusz. Éneklik az olvasókör tagjai
2. Nemzeti dal. Szavalja: Hajdú András
3. Kossuth-dalok. Énekli az ifjúsági kar
4. Ünnepi beszéd. Elmondja: Hunya Elek
5. Megemlékezés a 48-as hősokról. Elmondja: Rácz Lajos
6. Szózat. Énekli: az ifjúság

„Már kora reggel felkerült a nemzeti színű zászló a kútgém csúcsára, mely lobogva hirdette a szabadság ünnepét, s egyben hívta a tanyavilág népét. Bár a műsor, a szervezők tapasztalatlansága miatt nem ment zökkenőmentesen, mégis nagyszerű eszköz volt a parasztság mozgósításához.” (43.188.1.)

Egyre több embert vonzott a rendezvényeken túl a kör gazdasági tevékenysége is. Közösen vásároltak nagy tételben petróleumot, burgonyát, káposztát, mert így olcsóbb volt. Közösen értékesítették a hízósertéseket is budapesti ferencvárosi sertésvásáron.

Az anyagi megtakarításban mindenki érdekelt volt, így hamarosan úgy felduzzadt a tagság létszáma, hogy nagyobb helyiség kellett a működéshez. 1928 fordulópontot jelentett a Varjasi kör életében. Január 6-án az Endrőd Csejt-pusztai iskolában megalakult az Endrődi Körösöntúli Érdekeltség, s megtartja első gyűlését. (52)

A gyűlés tárgya:

„1. Nagyméltóságú Földművelésügyi Miniszter Úrnak a Népház felépítésére nyújtott államsegély feltételeinek letárgyalása és elfogadása.
2. A Népház kezelési szabályzatának letárgyalása.
3. A felajánlott telek megválasztása.
4. Választmány megválasztása.” (12. sz. melléklet)

A gyűlésen Lesnyiczki József varjasi tanítót, Lesnyiczki István testvérét választják levezető elnökké, aki a faluszövetségtől szerzett kezelési szabályzatot ismerteti elsőként.

Ezt a tagság egyhangúan elfogadta. A jegyzőkönyvből a továbbiakban kitűnik, Lesnyiczki József, Fekécs Ignác és Hajdú Sámuel ingyen telket ajánlottak fel a Népház részére. A döntés szavazás útján születik meg, melyen nagy többséggel a Fekécs Ignác díjmentesen felajánlott telkét jelentik ki elfogadottnak.

A kör 46 oszlopos tagja részvényekkel (ami 1-1 q búza), a többi tag munkával, a Földművelődésügyi Minisztérium 4975 pengő államsegéllyel támogatja a Népház építését.

Az építkezés rendben le is zajlik. Az építkezés feltételeit, a szerződést, a 46 alapító tag nevét részletesen közli a gazdasági jegyzőkönyv. Az első gyűlés, amelyet már az új épületben tartottak, 1928. dec. 23-án volt. Ennek jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a Népház építésekor 1000.- pengő adósság maradt a tagságra, s ennek fedezésére új részvények kibocsátása válik szükségessé. Egyúttal indítványozzák, hogy „Fekécs Ignác és neje Salamon Mária a Népház épületéhez 300 n.öl földet ingyen adott, ezért a szíves adományért nevük jegyzőkönyvben legyen megörökítve. (6) A javaslatot mindenki nagy örömmel fogadta. A Körben egyébként szavazati joga csupán a 46 alapító tagnak volt, s bár a nem részvényesek már az első gyűlésen kérik jogaik kiterjesztését, az elnök azt elutasítja. Még azt is megtagadja, hogy a 12 tagú választmányba bárki bekerüljön közülük. Az épület egy színházteremből, egy kisteremből és a gondnok lakásból állt. A gondnok feladata itt is, mint Csejten, a Népház tisztántartása, valamint az ital mérése volt. Itt már italmérés is van. A tagdíjat évi 5 pengőben állapítják meg, s mivel a Népháznak súlyos adóssága van, mindenkinek fél évre előre kell fizetni.

A Népház kulturális tevékenysége az alábbiak szerint alakult:

„Az elnök közli a gyűlésen a tagokkal, hogy Csernus Mihály apátplébános Úr jóvoltából egy 135 kötetes könyvtárat kapott használatra. A Népház könyvtárában számos mezőgazdasági könyv is van, melyet a tagoknak olvasásra ajánl. A gyűlés határozatilag kimondja, hogy a könyvtár használatáért minden olyan tag, aki azt használja és olvassa, egy évre 1 pengő használati díjat fizet, s ezen pénz a megrongálódott könyvek bekötésére fordítandó. Elnök indítványát a gyűlés elfogadja.” (52)

Az újságok rendelése is nagyon demokratikusan folyt. Szavazással döntötték el, hogy milyen folyóiratot járassanak. Így rendelték meg a Budapesti Hírlapot, Körös vidéket, a Gyoma-Endrőd- Kondoros című újságokat. Ugyanezen jegyzőkönyv szerint 1 vacsora és 1 bál rendezését engedélyezi a farsang idejére a vezetőség, s ennek megszervezésével a tisztségviselőket bízta meg.

Lesnyiczki József tanyai tanító teljes intenzitással kezd a Népház kulturális életének megszervezéséhez – eleinte a színi előadásokat is ő szervezi -. Később a tanyai lakosság mégis csupán magára számíthat, mivel Csernus Mihály apátplébános a tanító urat eltiltja a Népház látogatásától, a Kör radikális politikai beállítottsága miatt. Ezután az errefelé oly közkedvelt színi előadások rendezése és díszletezése, valamint eljátszása is a tagok feladata lett. Ebben a munkában is oroszánrészt vállalt Rácz Lajos, aki a Népház részvényese lett. (43)

A Varjasi Népház első kulturális megmozdulása a kultúrház avatása kapcsán rendezett közös vacsora volt. Az avatást a Férjhez megy a bíró lánya c. népszínmű előadása tette még ünnepélyesebbé.

Az előadáson résztvevők közül sem a rendező, sem a szereplők ezidáig színpadon sohasem volt, sőt színházat, színdarabot sem látott. Ennek ellenére az előadás nagy sikert aratott, s hamarosan következnie kellett a többinek. Színpadra vitték a Noszty fiú esete Tóth Marival-t, a Sári bíró-t, majd 1933-ban a Tévesztőben választanak című négy felvonásos darabot. Ez utóbbinak nemcsak rendezője, hanem az írója is Rácz Lajos volt. A darab egy választási ceremónia története, ahol a Radikális Párt ifjú képviselője nem csupán a szavazást nyeri meg, de még a kormánypárti jelölt lányának a kezét is.

A színi előadásra 1933 májusában került sor, s az olyan sikert aratott, hogy hamarosan Gyomán, Túrkevén, Dévaványán és Mezőtúron is bemutatásra került. Pedig a helyi hatalmasságok megpróbálták betiltani a darabot annak politikai tartalma és a tiszta, becsületos választások követelése miatt.

A sikeres színházasdit itt is rendszerint bálak követték. A bálak propagálása a fiatalság feladata volt: A lányok pártában, magyar ruhában, a fiúk árvalányhajas kalapban, csizmában, lóháton, kocsikon vonultak a tanyavilág düllőútjain, és jókedvvel, énekelve vitték hírül a bál kezdetét.

Az ismeretterjesztő előadásokra itt is legjobb példa az ezüstkalászos tanfolyam. Itt jegyzetelt Uhrin Péter, az endrődi naiv festőművész is füzetébe, s illusztrálta bábajos rajzocskáival a paraszti életet. (9. sz. melléklet)

1925-től Csernus Mihály a tanyai lakosság vallásos nevelése érdekében elrendelt havi egy kötelező misét (38) az iskolákban és az olvasókörokbén. Ezután tehát együtt, egy épületben folyt a misézés és az illegális szervezkedés.

1920-ban Lesnyiczki István közös kirándulást szervezett Budapestre a Varjasi- és Csejti Olvasóköroök tagjainak. Vonaton utaztak, megtekintették az állatkertet és a Parlamentet is. A két olvasókör kapcsolata egyébként is rendkívül jó volt. Látogatták egymás rendezvényeit, báljait, színi előadásait, hiszen ilyen alkalmakkor nyílt lehetőség a fiatalok között az ismerkedésre, az idősebbeknek pedig az eszmecserére.

A felszabadulás utáni években a Varjasi Népház funkciója folyton változott. TSz központ lett, majd 1953-ig beszűnteti működését. 1953-ban ismét kultúrotthonná alakul, s programjai visszazökkennek a régi kerékvágásba.

A tanyavilág felszámolásával a látogatottsága lanyhul, 1973-tól nem funkcionál tovább, majd a gyomai járás megszűnésével lebontják. (8)

A Népház helyén jelenleg szántóföld van.

5.23 Az Öregszőlői Olvasókörök

Öregszőlő Endrőd belterületétől délre, a Kondoros és Szarvas felé vezető út között, s annak környékén terül el. Közigazgatásilag Endrődhöz tartozik, ám külön településrészt képez: Öregszolga néven az 1930-as években 1484 lakosa volt (3), 1985-ben már csak 1020-an lakják. (1. sz. melléklet)

Öregszőlőben – Endrődhöz hasonlóan – nagy tömegben éltek nincstelen agrárproletár kubikusok. A szegénység nagyobb volt, mint a faluban, vagy a környék tanyavilágában. Ennek következtében az itt élő emberek lelkében jó táptalajra talált a kommunizmus és a szocializmus eszméje. Öregszőlő híres személyisége Hunya István volt, aki megszerezte hírhedtté vált radikális politikai beállítottsága miatt. Hunya István részt vett az első világháborúban, majd 1919-ben vöröskatoná lett. Hazatérése után teljes erővel szervezni kezdte a kommunista párt helyi szervezetét. Ennek a tömörülésnek az Öregszőlőben 1921 márciusára már 60 tagja lett. „Az endrődi földmunkások április 7-én közgyűlést tartottak, melyben kimondják a szervezet szükségességét, és megalakítják a helyi csoportot. Takács József – a szövetség központ titkára – ismerteti a szövetség célját és az alapszabályokat. ... a taggyűlés egyhangú határozattal megállapította a csoport megalakulását, s ennek vezetésébe a következő tagtársakat ajánlotta: Hunya István elnököt, Giricz András pénztárost, Gyuricza György jegyzőt, Farkas Mátyás, Szurovecz András bizalmi férfiakat.” (3)

A szervezet a Kondorosi- és Hazug utca sarkán alakult a Gombkötő-féle házban, ahol addig kocsmá volt. Ezen Földmunkás Szövetségnek elsősorban politikai tevékenysége volt a legjelentősebb, s feladatának a parasztság érdekvédelmét tekintette. Később, a Szociáldemokrata Párt országos betiltása után – mintegy ennek legalizálására – jöttek létre: Katolikus Kör, a Hazug utcai Szent Imre Kör, s ennek ellensúlyozására hozta létre Csernus Mihály az öregszőlői iskolában a legényegyletet.

A Földmunkás Szövetség nem lehetett meg naprakész információk nélkül, így aztán legfontosabb kulturális tevékenysége az olvasás volt. Különösen a tiltott tartalmú, azaz a szocialista eszméket közvetítő könyveket olvasták. A szervezet könyvgyűjteménye a háború előtt működő földmunkásság összeszedhető könyveiből állt, valamint a Nagy József által a Szociáldemokrata Párt könyvkereskedéséből bizományba szerzettekből. (3)

Néhány újságot is járattak, a kártyát azonban megtiltották. Napközben az újságok cikkeit beszéltek meg, szombaton és vasárnap pedig a legfőbb téma a munkaalkalmak megszervezése és a napszámbeérek kialakítása volt.

A fokozatos fasizálódás a politikai szervezetekkel szemben radikális fellépést tett lehetővé, így Hunya Istvánt is hamarosan elfogják, bebörtönzik, később

kénytelen a Szovjetunióba szökni. Az endrődi Földmunkás Kör további működéséről nincs több adat. Annyi bizonyos, hogy az 1930-as évek elején a jelenlegi Gulyás csárda raktárának helyén megalakult a Katolikus Olvasókör, melyet kubikosok, cselédek, kisparasztok alapítottak. Az épület előzőleg a Hangya Szövetkezet üzlethelyisége volt, s ezt bérelték a tagok. A tagdíj összege havi 20-25 fillér volt, ebből fizették a bérleti díjat, valamint jutott belőle petróleumra és tüzelőre is. 1930-ban a taglétszám 300-ra szaporodott, az elnök Hornok József, később Farkas Imre lett.

A Katolikus Olvasókörben a legfőbb szórakozás a biliárd és a kártya, de itt is, mint a legtöbb kaszinóban, járattak újságokat. Az egyik a Szív Újság volt, amelyet járattani kellett, hiszen a helyi egyház kiadványa, és állítólag ingyenes volt. A másik a Kis Újság – a Kisgazda Párt lapja – amelyet a körben úgy hívtak, hogy „revolverújság”. „Egy lövés, hat halott” –mondták az emberek –, a hírei olyan nagy hatásúak voltak. (47)

Minden este hangos felolvasást tartottak a sajtóból, azután megbeszélték az országos problémákat – pl. a munkanélküliséget, s a helyi problémákat is – mint Öregszőlő vízellátása. A helyi gazdálkodók több ízben kollektív módon járultak a helyi hatalmasságokhoz segítségért. (40)

Mindez feltételezi, hogy komoly politikai súlya lehetett a Körnek, már csak a taglétszámnál fogva is. Erre utal az is, hogy Csernus Mihály ellenlépésként szükségesnek látta az Endrőd-Öregszőlői Szent Imre Népkört 1931. február 2-án megalakítani. „A napsugaras ünnep délutánján hatalmas tömeg várta az Endrőd-Öregszőlői II. sz. új iskolánál (ma is áll) Csernus Mihály apátplébánost, aki ígéretéhez híven Kalmár Vince földbirtokossal megérkezett. A főpapot Bricke Ernő tanító köszöntötte, majd az apátplébános beszélt. Elfogadta az elnöki tiszteletet, majd a kültelki lakók kör alakítási tervéhez felajánlotta az iskolában megüresedett tanítói szobát. A Népkör tisztviselői: Mészáros János ügyvezető elnök, Czikkely István alelnök, Czikkely Ferenc jegyző, Takács Imre pénztárnok, Uhrin Miklós ellenőr, Farkas János gondnok és Bricke Ernő könyvtáros.” (51)

A Népkör feltehetőleg 10 évig működött az iskola helyiségében. Ekkora megérett az elhatározás: külön épületbe költöznek. A Gombkötő-ház 1941-ben eladásra került, részvényes alapon, kb. 100-120 ember vásárolta meg. Egy részvény ára 10 pengő volt. Gombkötő Frigyes (23) szerint Csernus Mihály apát úr is hozzájárult, de hogy mennyivel arra már nem emlékszik. Annyi bizonyos, hogy a kör bútorait a tagok saját kezűleg faragták. A Szent Imre Kör elnöke továbbra is Mészáros János volt. A jegyző Takács János lett. (7, 23)

A Kis Újságot és a Szív Újságot járatták. Hornok János – aki Budapesten volt rendőr – jó olvasó lévén, minden este hangosan felolvasta az újságot, az első laptól az utolsóig. Azután a minden körben divatos „vitaparti” következett. Ennek a körnek az volt a jellegzetessége, hogy ide különböző pártállású emberek jártak, emiatt aztán

sok esetben parázs vita kerekedett. A kártya és a biliárd itt is kedvenc időtöltés volt, ám annak tétje pénz híján cigaretta, vagy dió. (23)

Cserenyecz József szerint 40-50 kötetnyi könyvük is volt, amelyet rongyosra olvastak az emberek.

A legszínesebb élete az iskolában működő Legényegyletnek volt. A tagság csak fiatalokból állt. Elnöke 1932-34-ig a 17 éves Jakus István volt. Gyakran rendeztek műkedvelő előadásokat, pl. A nánai bíró lánya címűt, vagy a Lúdas Matyit. Fazekas Mihály darabjának főszereplője Jakus István kubikuslegényke volt, aki maga humoros ember hírében állt. A hóna alatt lúddal járkálva énekelt a színpadon, de a szerepét megtanulni nem akaródzott.

Így aztán sokszor kénytelen volt rögtönözni, s tréfákat mondott a színpadon. Előfordult, hogy a közönség bekiáltott: „A szerepedet mondd, a fene ett volna meg!” A darabokat Paróczai Gergely tanító rendezte, és a szereplők bálak alkalmával kedvezményben részesültek, nem kellett belépőt fizetniük. A filléres tagdíjat és a műkedvelő előadások díját az egyháznak kellett befizetni, ám Jakus István időnként kijátszotta Csernust, hogy maradjon a pénzből a körnek is. (31)

1935-ben Csernus Mihály két tagot is delegált az eucharisztikus kongresszusra. Pénzzel járult hozzá az utazáshoz, ám cserébe kikötötte, hogy a készülő tanyájához a delegáció tagjai kötelesek vályogot húzni. „Az elmaradt, akkor nem került rá sor, ezek után meg már nyilván nem is fog.” (31)

1945 az öregszerzői olvasóköri életében is fordulópontot jelentett. A Legényegylet és a Katolikus Olvasóköri megszűnt, a Szent Imre Köri épületét államosították, s az endrődi elöljáróság eladta az akkor alakuló Földművuszövetkezeti, így abban a mai napig terménybolt működik. Mindez még most is nagyon sérelmes az ott élő emberek számára, s azt a területet máig Köri-nek nevezik. A Szent Imre olvasóköri a továbbiakban a jelenleg is álló iskola épületében működött tovább. Könyvtára átkerült a tanári szobába, ám oda egy alkalommal betörték, s ellopták, szétszórták, elégették ismeretlen személyek. (24)

Mivel Öregszerző távol esik a város kulturális centrumától, jelenleg egy nyugdíjas klub tevékenykedik ott, kb. 100 taggal. Évente 150 Ft tagdíjat fizetnek, s a városi Művelődési Központ támogatását élvezik. Könyvtárunk a Városi Könyvtár kiselejtezt könyvállományának egy része, s főleg szépirodalmi művekből áll. Programjaik: közös ünnepi vacsorák, filmvetítések, s időnként kirándulás, vagy színházlátogatás.

Mivel a Gyomaendrődi művelődéspolitikai mai irányvonala szerint a legfőbb cél a gazdaságos működtetés, s mivel ez ebben a klubban nem valósulhat meg, a kultúrház és klub vezetőségének viszonya állandó konfliktusokkal terhes. Tiszteletdíjak, gondnoki fizetés, tüzelőellátás -rendszeres vita tárgyát képezik.

A megfelelő tárgyi és személyi feltételek hiánya, a közösségi érzés kiveszése, a fiatalság közömbössége ahhoz vezetett, hogy a kulturális élet színvonala nem meghaladni, de utolérni sem tudta az ötven év előtti.

5.24 A Nagylaposi Olvasókör

A Nagylaposi Olvasókör kutatásában rendkívül könnyű dolgom volt. Az olvasókörre vonatkozó információkat készen kaptam, szóbeli beszámolók és saját élmények alapján felkutatva, gépelt papírra leírva Nagylapos „lelkétől”, Gyuricza Lászlótól, aki nem csupán a település múltjának feltárását, hanem Nagylapos jelen gondjait is szíven viseli.

Nagylapos Öregszőlőhöz hasonló helyzetű, Endrőd közigazgatásához tartozó, de a település belterületétől távol eső, rosszminőségű földeken terül el. 1919 után a vasút mentén alakult, s nevét a területi adottságoktól; mély, belvizes részétől kapta. 1924 és 1926 között kezdődött meg az uradalmi földeken a házhelyek kiosztása, s a kb. 200 család otthonteremtése. Alig telt el pár év, s máris szükségessé, igényné vált egy közösségi ház létrehozása. 1930-ban megalakult a Nagylaposi Olvasókör. Kezdetben Csík János ácsmester portáján lévő melléképület volt a fészke a Kör tagjainak. 1933-ban megszületett az elhatározás, s létrejött az összefogás, megvásárolták a jelenlegi Simai út 8. sz. alatt lévő ház portáját. Közös erővel vályogot vetettek, s felépítették a két helyiségből álló épületet. A legtöbb munkát Csík János ácsmester, Privóczki Ferenc, Turcsányi István, Hornok Imre és Fülöp Gellért kubikusok vállalták magukra. Később közülük Privóczki és Turcsányi István hosszú éveken keresztül tisztviselői (elnök és pénztáros) voltak az egyesületnek.

A felnőtt kör tagok változó, de mindig méltányos tagdíjat fizettek. A kulturális élet, a közélet, s a gazdasági megmozdulások gyűjtőhelye Nagylaposon is az olvasókör volt.

Parányi könyvtárában Jókai, Mikszáth, Móricz és Veres Péter népszerű szépirodalmi munkái alkotják a törzsállományt.

Természetesen sajtótermékeket is beszereztek, így Kis Újságot és a Hármás Körös újságot, később a Szabad Népet és a Dózsa Népet is. Az esti sajtófelolvasások heves vitákhoz vezettek. A Kör tagjainak nagyrésze ellenzéki beállítottságú lévén, 1944 novemberében ebben az épületben alakult meg a Kommunista Párt Nagylaposi Szervezete. Itt szerveződtek bér munkára az arató-, a cséplő és summáscsapatok és a kubikus bandák. Hogy valóban közösségi élet folyt itt, jól érezték magukat az emberek, az is bizonyítja, hogy az 1930-ban megnyílt Kurilla Mátyás kocsmája – ahol

biliárd is volt – sem jelentett elég vonzerőt ahhoz, hogy az ifjúság elpártoljon a „köri estéktől”. 1944 novemberétől az itt megalakult kommunista alapszervezet, s a később létrejött szakszervezet székházának tekintette a kör épületét. Működése ennek ellenére a továbbiakban sem szűnt meg, s a kimondottan zárt pártrendezvényektől eltekintve, eredeti tevékenységi körével működött tovább. Sőt! 1945 utána kulturális élet még inkább felpezsdült. Ekkora már itt tanítottak Márton Gábor és Lesnyiczki József tanítók, s az ő segítségével megkezdődött a nagylaposi olvasókör műkedvelő színházi társulatának működése.

A fiatalság felkészülése a kisteremben zajlott, majd egymásután adták elő a Sári bírót, a Nem élhetek muzsikaszó nélkül-t, s más hasonló népszínműveket.

Nagylapos fiatal település volt, lakosainak többségét is fiatalok képezték. Ezért aztán elképzelhetetlen lett volna a köri élet bálak, cuhárék nélkül. A multságokon Mátyus György zenekara, a házi cuhárékban egyszemélyes citera zenekar szolgáltatta a muzsikát. „Bizony az akkori erkölcsös világban nehéz volt a lányokat meghódítani. Ezért – bár lány akkor is több volt, mint fiú – mégis sok verekedés volt a szoknyák miatt a multságok alkalmával. A lányok annál büszkébben voltak, minél több verekedés volt miattuk...” (26)

Nagyobb ünnepeken – Karácsonykor, Mikuláskor – a régi szép hagyományokat felelevenítették, s itt készültek a betlehemesek, a háromkirályok, s a Mikulások is.

A Nagylaposi Olvasókörhöz szabadtéri tevékenységek is kapcsolódtak. Az épülethez tartozott a piactér, amelyen a gyerekek tekézással, purgázással, s futballozással múlatták az időt. A futball rongylabda volt ugyan, mégis hamarosan saját felnőtt és ifjúsági focicsapata lett a körnek. Ádáz küzdelmek folytak Csejt, Varjas Vízköz és Póhalom csapatai ellen, s a nagylaposiak nagy büszkesége máig is, hogy 1945-ben Varjas csapatát saját pályáján 8:0-ra megverték.

Az itt élő emberek életében is jelentős változást hozott a tsz-szervezés. 1949-ben az olvasókör épülete az Új Barázda Termelőszövetkezet tulajdonába került, majd 1960-ban – amikor az új tsz székház felépült – az erősen megroggyant épületet lebontották. Gyuricza László, aki maga is átélte a körben folyó lassú sorvadás folyamatát, így fogalmaz: „A társadalmi és politikai körülmények lényegében elszívták az éltető oxigént az olvasókörtől. A Nagylaposi Olvasókör is elhalt csendben, de működése kártyás, pipás, dohányfüsttől átitatott levegője több nemzedék életének, politikai mozgásterének, reményeinek és kudarcainak adott lehetőséget. Legendák, szájhagyományok születtek, elevenedtek fel, és éltek tovább... A kör története életünk története ma is ...” (26)

Az élő szemtanúnál szebben senki sem összegezhette volna a Kör működésének célját, értelmét.

5.25 A Kocsorhegyi Olvasókör

Kocsorhegyet, mint külterületet emlegetik az endrődi emberek annak ellenére, hogy a település központjától való távolsága nem haladja meg pl. a gyomavégi településrész távolságát. (2. sz. melléklet)

A Hármas-Körös északi partján lineáris elrendezésben helyezkedik el, s feltehetően a Körös, mint hagyományos választóvonal határozta meg elkülönülő voltát, mely máig így rögzítődött az emberek tudatában. Kocsorhegy lakóinak száma Nagylaposéhoz hasonlóan, sohasem haladta meg a 200 főt. Jelenleg 160 ember él itt.

Kocsorhegy Olvasóköre nem rendelkezett túlzottan élénk kulturális élettel, melynek oka feltehetően éppen Endrőd belterületéhez való közelségében keresendő. Mind a szórakozóhelyek, mind a kulturális intézmények közel vannak és voltak, így nagyobb események alkalmával – bálak, előadások – akár gyalogosan is bementek a községbe. Az emberek emlékezetében mégis él egy olvasókör, mely 1920 tájékán egy Nádasdi István nevű kubikus ember házában volt. Ő kölcsönadta egyik szobáját szívességi alapon a kör tagjainak. A 20-30 idősebb, tapasztaltabb tag kártyázní, politizálni járt ide, s tiltott könyveket csereberéltek egymás között. Később az olvasókörnek átengedték a kocsorhegyi iskola egyik szobáját, az emberek nagyrésze mégis a belterületen lévő, közeleső egyesületbe járt (pl. HONSZ). A legjellegzetesebb közösségi élet itt a téli estéken a tanyázás volt. A szomszédság látogatóba járt egymáshoz „... hogy ne a mi petróleumunk foggyon.” (8)

5.26 A peresi és ugari körök

A peresi és ugari olvasókörnek nem volt nagy hagyománya. 1930-40 között alakultak, s főként kaszinó működésében működtek. A Peres-ugari földek jó minőségű, 20-30 aranykoronás földek lévén, itt 3 hold birtok többet hozott, mint Csejten, Varjason 20. A két terület és a két olvasókör is egymás szomszédságában helyezkedett el, így a tagság is keveredett. Az ugari határból már a peresi körbe jártak, s viszont. (13. sz. melléklet)

Az Ugari Kör id. Tímár Miklós egyéni gazdálkodó, hadirokkant földjén épült fel 1937-ben. A fiát, ifj. Tímár Miklóst – akinek visszaemlékezése alapján írom a Kör történetét – még ma is Köri Tímár Miklós néven ismerik Endrődön. Tanyájuk a külterület közepén a 2. és 4. dűlő között helyezkedett el. Csernus Mihály apát kezdeményezésére, de a környező terület gazdálkodóinak összefogásával épült fel a kaszinó. Eredeti neve Római Katolikus Népkör volt, s a tanyahelyet évi 3 mázsa búza hasznobérért vették igénybe. Maga az épület részvényes alapon 10-12

kezdemenyezésével, fejenként 50 kg búza beszállóval készült. Vályogkészítőket fogadtak a gazdák, s ahogy haladtak a munkálatok, úgy szaporodott a tagság létszáma, s hoztak hozzájárulásképpen agyagot, töreket, ki mit tudott. A tetőszerkezethez a faanyagot Csernus Mihály biztosította. 1937-ben állt a Kör épülete, melynek két helyisége volt. Az egyik az előszoba, a másik a nagyterem, mely 12 m x 5 m nagyságú lehetett.

Kemencével fűtöttek köri napokon, s az ehhez szükséges tüzelőanyagot otthonról hozták az emberek. Csütörtökön és vasárnap tartottak összejöveteleket, de – főleg farsang alkalmával – gyakran rendeztek batyus bálakat itt is, mint számos más olvasóköriben. Ilyenkor iszogatták meg a Tóth György szőlősgazda által hozott bort. Állandó zenésze a multságoknak Horváth József primás. Az ugarai gazdák Endrőd más külterületi részeihez viszonyítva jobban éltek. Pár hold földjük legalább maguk, s családjuk betevő falatját biztosította, így politikával csupán az érdeklődés szintjén foglalkoztak. Főleg a gazdasággal kapcsolatos teendőket beszéltek meg.

A Kör fontos tagja volt Pelyva Imre, idős bölcs ember, aki megjárta Amerikát, s sokat mesélgetett az ottani életről. Mindig a kemence mellé ült, rövid szárú pipáját „szopkotta és mesélt. Görbebottal járt, s egy alkalommal azt mondta a kommunizmust nagyon váró fiatalságnak: Látod ezt a botot a kezemben? A felső, görbe része az uraság, a középső a parasztság, a legalsó meg a kétkezi munkásság. Ha jön a kommunizmus, akkor a botom megfordul: felül lesz a kétkezi munkásság, alul az uraság, s középen megint csak a paraszt marad, akinek továbbra is keményen meg kell dolgozni a mindennapi kenyérért.” (49)

Az itt élő emberek így gondolkodtak, s így éltek, s élnek a mai napig is. Dolgoztak napkeltétől naplementig, s csak vasárnap jártak be a faluba misére. Ilyenkor kihozták a heti publikációt (a község híreit), s körülbelül ennyiben merült ki a közéleti tevékenységük.

1947-ben az Olvasóköri épületében megalakult a Kisgazda Párt helyi Szervezete Bula Vince, Vaszkó József és Katona Imre vezetésével, s a homlokzatra kitették a Kisgazda Párt tábláját.

1951-ben az erre vadászni járó tsz elnök és párttitkár levetették Köri Tímár Miklós bácsival, s ő örömmel levette, s még az épületről is lemondott – bár a haszonbérleti szerződés még nem járt le –, hogy elkerülje a további zaklatásokat. Így aztán a Gábor Áron Termelőszövetkezet dolgozói egy napon kivonultak, s egyetlen nap alatt lebontották, eltüntették a föld színéről. Igaz, ekkora már nem volt köri élet, nem volt Kisgazda párt sem, a ház kihalt volt. „... Hiszen az emberek a tsz brigádtanyáján egész nap együtt voltak, a fene akarta még este is a másik képit látni.” (49)

A Peresi Kör hasonló körülmények között épült, s hasonlóképpen működött, mint az ugarai. Első épülete egy Tímár Vince nevű gazda tanyájában, a második

Varga Imre portáján, közvetlenül a Szarvas felé vivő út mentén épült fel. (12. sz. melléklet) Kaszinóként, az idősebb férfiak által működött ugyan, de ezen a környéken sokkal nagyobb hagyománya volt a tanyázásnak. 4-5 fiatal házaspár gyermekekkel együtt mindig más tanyájában gyűlt össze. Enni és innivalót vittek magukkal, szórakoztak, beszélgettek, a férfiak kártyáztak, s nagyon kellemes emlékeket őrizgetnek a közösen eltöltött estékről. (27, 42)

5.27 Décs-Paskumi Olvasókör

A Décs-Paskumi Olvasókör tevékenységéről mindössze a Gyomai Újság három hite tanúskodik, mivel sem élő szemtanúra, sem írott dokumentumra nem bukkantam kutatásaim során.

A Gyomai Újság 1931. december 15-i számában megjelent nyílt levél, melyet Dienes Izra décsi tanító az újság szerkesztőjének címzett. (50) Ez arról tanúskodik, hogy a décsi kör épületét 1931-ben építették, s első nagyszabású ünnepe jótékony célú teaestény volt, melynek bevételét az endrődi gyermekek felruházására fordították.

Egy 1932. január 15-i publikáció 44 körü tagról, s a tisztségviselők megválasztásáról ad hírt. A gyűlésen Csernus Mihály elnökölt, amiből arra lehet következtetni, hogy a Kör szigorúan egyházi fennhatóság alatt tevékenykedett. (9)

Műkedvelő előadás volt viszont 1932. január 12-én, amelynek kiemelkedő műsorszám az „Öreg csontok vígassága” és a „Cigány a bíró előtt” c. humoreszk voltak, valamint a magyar ruhás lányok karéneklése. (46)

5.28 A Polyákhalmi Olvasókör

Polyákhalom jó földeken gazdálkodó, módosabb emberek területe volt az 1930-as években. Olvasóköre közvetlen módon kapcsolódott az iskolához, azaz épületének egyik helyiségében működött. (14. sz. melléklet)

Nem mindennapi előzményei voltak azonban az iskolaépítésnek. Az 1924-25-ös évek során az állandó előjáráságbeli viták, súrlódások következményeképpen Csernus Mihály apátplébános és egyes nagygazdák között „kenyértörésre” került sor. Ezen „renitens” gazdák közé tartozott Szabó Elek tanyai tanító édesapja is, ezért fiának „nem jutott” Endrődön tanítói állás. Szabó Elek iskolai végeztével tehát Polyákhalmon „magániskolát” nyitott egy bérelt tanyában kb. 20 tanyai tanuló

számára. Ennek ellenlépése képpen építette fel Csernus 1935-ben a polyákhalmi iskolát, s nem tudni milyen megegyezés alapján, Szabó Elek lett a tanítója. (45)

Az iskola a Kör számára is helyet biztosított, valamint piciny kápolna, s tanítói lakás is kapcsolódott hozzá.

A körben biliárd és kártya volt, bálak, színelőadások is folytak, de minderről bővebbet nem sikerült megtudni. Annyi bizonyos, hogy fő szervezője és elnöke Szabó Elek tanyai tanító, pénztárosa Gellai János volt. 1960-65-ben gyakran zaklatták a gyomai Járási Tanácsnál a kör jegyzőkönyveiért, a biliárd miatt, hogy honnan van, honnan került a kör tulajdonába, ezért a papírokat elégette.

A polyákhalmi iskola és olvasóköri is úgy végezte, mint a többi tanyai intézmény. Miután a tanyavilág megszűnt, nem volt, aki igénybe vegye, s így lebontották.(22)

6. ÖSSZEGZÉS

Ezt a gazdag, sokirányú, tartalmas, a nagy szegénység ellenére is kellemes emlékeket termő közösségi életet látva, milyen tanulságokat szűrhetünk le a jövő közösségei, kulturális élet számára? Visszasírjuk a „régis szép időköt”, s próbáljuk lemásolni úgy, ahogyan azelőtt voltak? Nem! Az lehetetlen lenne! Csupán vizsgáljuk meg, melyek is voltak azok a feltételek, melyek feltétlen szükségesek voltak egy-egy közösség létrejöttéhez:

- Nagyon kellett nyitott, érdeklődő emberek, akikben élt az együttlét igénye.
- Szükség volt nagy egyéniségekre, akik minden anyagi haszon nélkül felvállalták a közösség problémáit, összefogták az elképzeléseket, s képesek voltak azt meg is valósítani.
- Kellett az egységes normarendszer, mely meghatározta a szükséges és lehetséges magatartási formákat.
- Bizonyos tárgyi feltételek, melyek azonban meg sem közelítették a mostaniakat. Ennek ellenére manapság központ problémaként van mindez kezelve.

Melyik az a feltétel a fentiek közül, mely jelen körülmények között nem valósulhat meg, objektív okok miatt?

Talán az egységes normarendszer az, amelyet a személyre szabott világnézet, erkölcsiség vált majd fel, egy jó közösség megteremtésében azonban ez sem lesz akadály, amint természetünké válik az egymás személyével szembeni tolerancia.

Nem szükséges külön vizsgálni ezeket a tényezőket, hiszen a nyitottá, érdeklődővé nevelés, az igazi egyéniségek kinevelése, a megfelelő kulturális színvonal, a tolerancia kialakítása nagyrészt pedagógusi hatáskörben valósítható meg legkönnyebben.

Ehhez azonban az szükséges, hogy a jövő pedagógusai maguk is nyitottak, érdeklődők, toleránsak és nagyhatású egyéniségek legyenek.

Hogyan? Ez újabb vizsgálatra való kérdések özönét veti fel...

7. FORRÁSOK JEGYZÉKE

1. Ágoston János
Endrődnek leírása / Ágoston János = = Tudományos Gyűjtemények. 8. évf.
11. sz. 1924. 49-56. p.
2. Alt Jánosné
Szóbeli visszaemlékezés – 24. sz. melléklet
3. Békés Vármegye / szerk. Márkus György Bp.: Békés Vármegye
Monográfiája Szerkesztősége és Kiadóhivatala. 1936. – 812 p.
4. Binges András
Szóbeli visszaemlékezés – 25. sz. melléklet
5. Csapodi Csaba
Magyar Könyvtártörténet / Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós. -
Bp.: Gondolat, 1987. – 541. p.
6. Csejti leventék szüreti mulatsága = = Gyomai Újság. 1932. február 2. – 4. p.
7. Cserenyecz József
Szóbeli visszaemlékezés – 26. sz. melléklet
8. Czikkely Sándor
Szóbeli visszaemlékezés – 27. sz. melléklet
9. Décs-Paskumi Katolikus Olvasókör... = = Gyomai Újság. 1932. január 15. -
2. p.
10. Égő kalászkok Endrődön == Gyomai Újság. 1934. április 21. – 4. p.
11. Az endrődi Iparos Dalkör február 1-én = = Gyomai Újság. 1931. január 24.
12. Az endrődi Iparos Dalkör hangversenye = = Gyomai Újság. 1934. április 14.
– 2. p.
13. Az endrődi Ipartestület Alapító Oklevele, 1873.
Megtalálható a gyulai levéltárban

14. Az endrődi Ipartestület alapszabálya, 1897.
Megtalálható a gyulai levéltárban
15. Az endrődi Ipartestület alapszabálya, 1903.
Megtalálható a gyulai levéltárban
16. Az endrődi Ipartestület Gazdasági Jegyzőkönyve, 1904-1912.
Megtalálható a gyula levéltárban
17. Az endrődi Ipartestületi Gazdasági Jegyzőkönyve, 1912-1930.
Megtalálható a gyulai levéltárban
18. Az endrődi Ipartestület Gazdasági Jegyzőkönyve, 1930-1945.
19. Farkas Mihály
Szóbeli visszaemlékezés – 28. sz. melléklet
20. Fülöp Imre
Szóbeli visszaemlékezés – 29. sz. melléklet
21. Gellai Ignác
Szóbeli visszaemlékezés – 30. sz. melléklet
22. Gellai Jánosné
Szóbeli visszaemlékezés – 31. sz. melléklet
23. Gombkötő Frigyes
Szóbeli visszaemlékezés – 32. sz. melléklet
24. Gubucz Imréné
Szóbeli visszaemlékezés – 33. sz. melléklet
25. Gyebnár Lajos
Szóbeli visszaemlékezés – 34. sz. melléklet
26. Gyuricza László
Szóbeli visszaemlékezés – 35. sz. melléklet
27. Gyuricza Sándor
Szóbeli visszaemlékezés – 35. sz. melléklet

28. Gyuricza Sándorné
Szóbeli visszaemlékezés – 37. sz. melléklet
29. Historia Domus
30. Hunya István
Emelt fővel / Hunya István – Bp.: Mezőgazdasági Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete, 1974. -317. p.
31. Jakus István
Szóbeli visszaemlékezés – 38. sz. melléklet
32. Karácsonyi János
Békés Vármegye története / Karácsonyi János – Békéscsaba: Békés Vármegye Közönsége, 1986.- 2. kötet. - 352 p. 24. cm
33. Kiss Katalin
A Varjasi Olvasókör története / Kiss Katalin 1984. gépirat
Megtalálható a Gyomaendrődi Városi Könyvtárban
34. Kovács Béla
Szóbeli visszaemlékezés – 39. sz. melléklet
35. Kovács Máté
A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében / Kovács Máté – Bp.: Gondolat, 1970. – 722. p. 8. t.
36. Magyarország története / Főszerk. Kovács Endre: szerk. Kutas László – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. – 1760. p. 54. t. 1-2. kötet, 1848-1890
37. Magyarországi egyesületek címtára a reformkortól 1945-ig / szerk. Poór Edit; közreadja a Művelődési Kutató Intézet Bp.: Művelődéskutató Intézet, 1988. – 29 cm
38. Márton Gábor
Szóbeli visszaemlékezés – 40. sz. melléklet
39. Mraucsik Lajos
Szóbeli visszaemlékezés – 41. sz. melléklet

40. Németh András
Szóbeli visszaemlékezés – 42. sz. melléklet
41. Az öregszőlőiek ivókutatót kérnek = Gyomai Újság. 1931. január 31.
42. Pintér Sándor
Szóbeli visszaemlékezés – 43. sz. melléklet
43. Rácz Lajos
Paraschtsors századunk fényében / Rácz Lajos. – Gyoma. 1973. – 233. p.
Gépirat – megtalálható a Gyomai Városi Könyvtárban
44. Rendkívüli közgyűlés Csejten == Gyomai Újság. 1932. március 6. 7. p.
45. Szabó Elekné
Szóbeli visszaemlékezés – 44. sz. melléklet
46. Tanyai műkedvelők = = Gyomai Újság. 1932. január 21.
47. Tímár Illés
Szóbeli visszaemlékezés – 45. sz. melléklet
48. Tímár Imre
Szóbeli visszaemlékezés – 46. sz. melléklet
49. Tímár Miklós
Szóbeli visszaemlékezés – 47. sz. melléklet
50. Tisztelt Szerkesztő Úr! = = Gyomai Újság. 1931. december 15.
51. Új Katolikus Kör Endrődön = = Gyomai Újság. 1931. február 14.
52. A Varjasi Népház gazdasági Jegyzőkönyve, 1928-tól – 148. p.
Kézirat .- Márton Gábor tulajdona

8. MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. sz. melléklet: Endrőd külterület térkép (1909) útmutatással
2. sz. melléklet: Endrőd belterület térképe
3. sz. melléklet: Endrőd első olvasókörenek épülete Lehel út 3.
(Hunya István hagyatékából)
4. sz. melléklet: A csejti olvasóköri Alapító levele 1914
5. sz. melléklet: A csejti olvasóköri jegyzőkönyve 1914.
6. sz. melléklet: Csókos Huszárok előadás Csejten
(középen Lesnyiczki István tanító)
7. sz. melléklet: Csejti Országzászló fényképe
8. sz. melléklet: Endrődi Katolikus Legényegylet fényképe
(középen Csernus Mihály apátplébános)
9. sz. melléklet: Egy lap Uchrin Péter ezüstkalászos jegyzetfüzetéből
10. sz. melléklet: A Varjasi népház fényképe
11. sz. melléklet: Varjasi műkedvelő társulata
12. sz. melléklet: Varjasi gazd. jegyzőkönyve 1 lap
13. sz. melléklet: A peresi olvasóköri épülete
14. sz. melléklet: A polyákhalmi olvasóköri épülete
15. sz. melléklet: A Legényegylet kölcsönjegye
16. sz. melléklet: A Bagós kaszinó
17. sz. melléklet: Emléklap Palotai Ferencz úrnak dalárdai működéséért
18. sz. melléklet: A Katolikus Legény és Leányegylet fényképei (4 db)
19. sz. melléklet: Ipartestületi alapszabály 1897
20. sz. melléklet: Gazd. jegyzőkönyv egy lapjának fénymásolata 1904
21. sz. melléklet: Az ipartestület meghívói
22. sz. melléklet: HONSZ meghívó
23. sz. melléklet: Békésendrődi Katolikus Olvasóköri könyve (1890-es)
24. sz. melléklet: Alt Jánosné szóbeli beszámolója
25. sz. melléklet: Binges András szóbeli beszámolója
26. sz. melléklet: Cserenyecz József szóbeli beszámolója
27. sz. melléklet: Czikkely Sándor szóbeli beszámolója
28. sz. melléklet: Farkas Mihály szóbeli beszámolója
29. sz. melléklet: Fülöp Imre szóbeli beszámolója
30. sz. melléklet: Gellai Ignác szóbeli beszámolója
31. sz. melléklet: Gellai Jánosné szóbeli beszámolója
32. sz. melléklet: Gombkötő Frigyes szóbeli beszámolója
33. sz. melléklet: Gubucz Imréné szóbeli beszámolója
34. sz. melléklet: Gyebnár Lajos szóbeli beszámolója

- 35. sz. melléklet: Gyuricza László szóbeli beszámolója
- 36. sz. melléklet: Gyuricza Sándor szóbeli beszámolója
- 37. sz. melléklet: Gyuricza Sándorné szóbeli beszámolója
- 38. sz. melléklet: Jakus István szóbeli beszámolója
- 39. sz. melléklet: Kovács Béla szóbeli beszámolója
- 40. sz. melléklet: Márton Gábor szóbeli beszámolója
- 41. sz. melléklet: Mraucsik Lajos szóbeli beszámolója
- 42. sz. melléklet: Németh András szóbeli beszámolója
- 43. sz. melléklet: Pintér Sándor szóbeli beszámolója
- 44. sz. melléklet: Szabó Elekné szóbeli beszámolója
- 45. sz. melléklet: Tímár Illés szóbeli beszámolója
- 46. sz. melléklet: Tímár Imre szóbeli beszámolója
- 47. sz. melléklet: Tímár Miklós szóbeli beszámolója
- 48. sz. melléklet: A Gyomai Újság kulturális vonatkozású hírei 1928-34.

INTERJÚK

24. sz. melléklet

ALT Jánosné

Született: 1934.

Foglalkozása: nyugdíjas tanítónő

Kérdezőbiztos: Terike néni a peresi iskolában tanított. Mit tud az ottani olvasókörről:

Terike néni: Azt tudom, hogy külön épületben volt. Nem az iskolában. Kifejezetten erre a célra építették az emberek, tudomásom szerint. De akkor én még kislány voltam, nem tudom pontosan mikor alakult. Arra emlékszem, hogy közvetlen az út mellett volt, két dűlőre az iskolától.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a körben?

Terike néni: Azt tudom, hogy a választások mindig itt zajlottak, az iskolai vacsorákat itt rendezték meg, volt biliárd, kártya, s az errefelé divatos batyus bálakat.

Kérdezőbiztos: Hány helyisége volt a körnek?

Terike néni: Kettő. Egy nagy terem, és egy kisebb helyiség.

Kérdezőbiztos: Mi lett a kör sorsa a későbbiek során?

Terike néni: A tsz kisajátította. Először a Rákóczi Tsz irodája volt, azután nagyon elhanyagolták és lebontották.

BINGES András

Született: 1919. szeptember 7. Endrőd (Öregszőlő)

Foglalkozása: cseléd, kubikos, jelenleg tsz nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Hány olvasókörről tud András bácsi a környéken?

András bácsi: Kettő volt az Öregszőlőben, és a külterületen a peresiről és az ugariról tudok.

Kérdezőbiztos: Hol voltak ezek a körök?

András bácsi: A jelenlegi Gulyás csárda raktárának helyén volt az egyik. A régebbi az volt. A másik a körben, ahol most terménybolt van. Ez később alakult, s még a felszabadulás után is működött egy darabig.

Kérdezőbiztos? Hogyan alakult a Kör?

András bácsi: Először a Gombkötő kocsmája volt. Oda jártak az emberek beszélgetni, kártyázni. Pénzüik nem volt, hogy fogyasszanak is, így a kocsmá hamarosan tönkrement. Így fogtak össze a köri tagok, és részvényes alapon megvásárolták a kört saját részükre.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a körben?

András bácsi: Kártya, biliárd, mozi volt hetenként egyszer. Bálakat nem itt, hanem a Kiszely Imre-féle kocsmában rendeztünk. Ide szigorúan csak férfiak járhattak.

Kérdezőbiztos: Mikor és hogyan szűnt meg a kör?

András bácsi: A felszabadulás után ki kellett költözni, át az iskolába. Ott jelenleg is van egy klub. Az eredeti épületet az ÁFÉSZ átépítette és terményboltot csinált belőle.

CSERENYECZ József

Született: 1912. március 14.

Foglalkozása: kubikos, később tsz tag, jelenleg nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Mikortól emlékszik Józsi bácsi, itt szemben az olvasókörre?

Józsi bácsi: Én 1937-től kezdve jártam. Az 1945-ben alakult DÉFOSZ elnöke voltam, de akkor feljelentettek és lemondtam.

Kérdezőbiztos? Hogyan alakult a kör?

Józsi bácsi: Részvényes alapon. 10 pengő volt egy részvény, megvettük a Gombkötő kocsmáját, magunk faragtunk bele bútorokat. Még egy asztal meg is van belőle az öregek napközi otthonában.

Kérdezőbiztos: Hunya István bácsi ebbe a körbe járt?

Józsi bácsi: Ebbe is. Járt az mindegyikbe, de titokba. Itt is, a Gombkötő kocsmá hátsó helyiségében, titokban, olajmécses mellett találkoztunk, tiltott, kommunista könyveket olvastunk.

Kérdezőbiztos: Tartották a többi olvasókörrel a kapcsolatot?

Józsi bácsi: Igen. Titokban, a faluban a munkásegylettel, meg a nagylaposival is.

CZIKKELY Sándor

Született: 1925.

Foglalkozása: gazdasági cseléd, tsz tag

Kérdezőbiztos: Sándor bácsi járt a kocsorhegyi olvasókörbe?

Sándor bácsi: Nemigen volt itt olvasókör. Igaz, az 1920-as években az V. ker. 53. sz. alatt, a Nándori István házában alakult egy kislétszámú kör az egyik szobában. 20-30 embernél nem járt oda több, azokat is a politikai érdekelte inkább. Tiltott könyveket csereberélt. Onnan tudom, hogy apósom házában zajlott mindez.

Kérdezőbiztos: Mi mindent csináltak még itt az emberek?

Sándor bácsi: Kártyáztak, citeráztak, batyus bálát tartottak, de 1940 körül ez is megszűnt. Be tudtunk járni a faluba, ha volt valami.
A HONSZ-ba is sokan jártak innen, meg aki szegényebb volt, az esténként egymást látogatta, hogy ne a mi petrónk foggyon.

FARKAS Mihály

Született: Endrőd, 1909. január 10.

Foglalkozása: nyugdíjas szabómester, később szabó KTSZ alkalmazott

Kérdezőbiztos: Milyen olvasóköroket ismert Endrődön?

Miska bácsi: Én csupán a környékbelieket ismertem:

1. Ipartestület
  2. Filemon-féle vendéglő (ahová a kereskedők jártak)
  3. Gazdakör (először a jelenlegi mozi helyén, később a Filemon vendéglőben)
  4. Népház (ennek udvarában a katolikus legényegylet)
- Én magam mindig csak az Ipartestületbe jártam.

Kérdezőbiztos: Mióta létezik Endrődön ipartestület?

Miska bácsi: Nekem már az apám is iparos volt, tőle tudom, hogy 1840 körül építették. Akkor csupán 40-50 tagja volt, s ők a saját pénzüket adták össze, és önmaguknak építették fel. Amikor én járni kezdtem, már 100 fölött volt tagjainak létszáma. Akkoriban, akinek sikerült mesterlevelet szereznie, és megkapta a gyomai előjárásánál az iparendélyt, azt automatikusan felvették a tagjaik sorába.

A testület jegyzője 25 évig Dinya Vilmos volt, aki már sajnos nem él.

Hivatalos estéket tartottak a testületben minden héten, s ott az iparosok érdekvédelmével foglalkoztak. Ide jelentették be pl. ha valaki kontárkodott.

Kérdezőbiztos: Hogyan nézett ki és milyen tevékenységek folytak a testületben?

Miska bácsi: 4 helyisége volt: 1 nagyterem, kisterem, középső terem és könyvtárszoba.

Az italmérés állandóan nyitva volt, a kiszolgáló egyben a gondnok is volt, aki ott lakott a gondnoki lakásban.

A könyvtárszoba állandóan zárva volt. Kb. 1500 kötetnyi könyv volt ott üvegszekrényekben tárolva. Az italmérő

kölcsönözte a könyveket, nyitotta és zárta az ajtót, s egy naplóba vezette a forgalmat.

Kérdezőbiztos: Milyen könyvek voltak ott?

Miska bácsi: Én nem nagyon olvastam, inkább a feleségemnek vittem ki könyveket. Minden híresebb magyar írónak megvoltak ott a munkái.

Kérdezőbiztos: Azt hallottam, hogy híres dalárdája is volt az Ipartestületnek.

Miska bácsi: Igen. Az 1920-as években alakult a dalárda, melynek először Tímár Mihály tanító volt a karnagya, de később kitették, mert folyton a saját szerzeményeit akarta énekeltetni, s ez a tagoknak nagyon nem tetszett. Ezután Kovács Gyula lett a karnagy. A dalkör 1936-ban Debrecenben országos III. helyezést ért el.

Sűrűn rendeztünk bálakat is. Ezt mindig egy kisebb csoport szervezte. Hol a suszterek, hol a cipészek, hol a szabók, stb. A bálakra a meghívókat a Kner nyomdában nyomtattuk, s mindig Egerből hoztunk bort. Ezek a rendezvények mindig zártkörűek voltak. Csak meghívóval lehetett bejönni rájuk.

Rendszeresen voltak nyilvános előadások, melyre vándorszínészeket hívtunk Békéscsabáról vagy Budapestről. Ezek mindig nyilvánosak voltak. Felléptek néha eróművészek, akrobaták is. Voltak persze saját műkedvelő előadások is, melyet az iparosok és kereskedők családtagjai tanultak be.

Itt működött Endrőd első MOZI-ja is. Akkor még némafilmeket vetítettek, s Dógi Gyula cigányprímás hegedült hozzá. Itt még a jegy árát le lehetett alkudni.

Kérdezőbiztos: Mivel szórakoztak a férfiak?

Miska bácsi: Volt kártya, biliárd, dominó, s kuglipálya, amiben rendszeresen versenyeztek a fiatalok. Aztán szerveztünk teaesteket, zártkörű vacsorákat.

Iskola is volt az Ipartestületben, ahová a fiatalság járt.

Az első futballcsapata is az ipartestületnek volt. A futballcsapat 1920-ban alakult ETK (Endródi Testedzők Köre) néven. A legtöbb futballista ipartestületi tag volt. Az első vezetője Abdul Béla volt, később elkerült Budapestre, s ott halt meg. Később leigazoltak jó futballistákat, akik nem voltak iparosok, de szigorúan csak a vezetőség engedélyével, és havi 50 fillér tagdíj megfizetése mellett. Egyébként az ipartestületi évi díj 100 pengő volt évente, amit nem minden iparos tudott fizetni, s a vezetőségtől lehetett kérni annak elengedését.

Kérdőbiztos: Mikor szűnt meg az Ipartestület?

Miska bácsi: 1945-ben az oroszok feldúlták, de még azután sikerült helyreállítani, később aztán átalakult KIOSZ-szá.

FÜLÖP Imre
Gyomaendrődi lakos
Született: Endrőd, 1913
Jelenleg nyugdíjas, gázcseretelep vezető
Eredeti foglalkozása: kubikus

Kérdező biztos: Imre bácsi emlékezete szerint milyen olvasókörök voltak Endrődön a felszabadulás előtt, s hol helyezkedtek el ezek a falu területén?

Imre bácsi: Amire én emlékszem: A Bagós kaszinó a Baross utcában, Gazdakör a jelenlegi Béke székházban. Az Ipartestület a Vörös Hadsereg úton, HONSZ a Selyem utcában.

Kérdezőbiztos: Járt-e valamelyikbe Imre bácsi?

Imre bácsi: Igen. Én a mostani Lehel úton laktam, legközelebb a Nagyutcai (jelenleg Lenin úti) volt hozzánk, amit mi Munkásegyletnek hívtunk. Az épület eredetileg magtár volt, s később, az 1930-es években lett munkáskör. Az elnöke Gyebnár Lajos volt. Később kibővítettük az épületet. Egyrészt adtunk össze a felújításhoz, másrészt magunk is dolgoztunk, segítettünk az építkezésben.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak az olvasókörben?

Imre bácsi: Sokan kártyáztak, biliárdoztak. Időnként bálakat rendeztünk, amit úgy hívtunk: batyusbál. A lényege az volt, hogy amit vittünk, azt ettük, ittuk. Rendezvényre, könyvekre nem emlékszem. Én magam nem szerettem olvasni.

Kérdezőbiztos: Hová járt még a Munkásegyleten kívül?

Imre bácsi: Az Ipartestületben gyakran rendeztek előadásokat. A megye más részeiből hívtak nótanékeseket, sőt endrődi emberek is felléptek időnként. Belépőt kellett fizetni, ez filléres dolog volt akkor, de hogy mennyi, arra nem emlékszem.

A Gazdakörbe csak úri népek jártak. Nekik volt pénzüik, volt italmérés, ittak, dőzsöltek. Nekünk, szegény embereknek nem igen volt oda bejárásunk.

A Bagós kaszinóban is előfordultam egy párszor. Ott tanultam biliárdozni. Mi úgy hívtuk „Köpködős”, mindig hatalmas füst volt, mindenki bagózott, pipázott.

Arra, hogy politizáltak volna, egyáltalán nem emlékszem.

GELLAI Ignác
Született: 1924. április 11.
Foglalkozása: földműves, béres

Kérdezőbiztos: Ignác bácsi melyik olvasókördbe járt?

Ignác bácsi: Mi az Ugaron laktunk. Itt nagyon jó, 20-30 aranykoronás földek is voltak. Nekünk 3 hold volt. Mi az ugar kördbe jártunk, de nem mondhatnám, hogy olvasókörd volt. Nem igen volt ott könyv, esetleg újság.

Kérdezőbiztos: Mikor alakult a körd?

Ignác bácsi: 1928-30 kördül, emlékezetem szerint. Egy magánterület haszonbérletet, de hogy kiét, arra már nem emlékszem. Ott közös összefogással a kördyező törpeparasztok felépítettek egy két helyiségből álló épületet. Ide kb. 80 ember járt, pár fillérnyi tagdíjat fizetett, amiből a haszonbérletet, a tűzrevalót és a petrót fizettük.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a kördben?

Ignác bácsi: Kártyáztunk, biliárdoztunk, aztán járattuk a Heti Újságot, s abból minden este hangos felolvasást tartottunk.

Kérdezőbiztos: Rendezvényeik nem voltak?

Ignác bácsi: Dehogynem! Batyusbálakat csináltunk, főleg farsang idején. Egyszer egy vándorcirkusz is járt arra, ők produkálták ott magukat, aztán időnként Csernus Mihály kijött gazdasági előadásokat tartani.

Kérdezőbiztos: Nem politizáltak a kördben?

Ignác bácsi: Nemigen. Inkább a gazdasággal kapcsolatos dolgokat beszéltek meg; mit vessünk, milyen állatot érdemes tartani.

Kérdezőbiztos: Mikor szűnt meg a körd?

Ignác bácsi: 1946-ban megszűnt a földre a haszonbérlet, utána egy tanyát béreltek még három évig, s azután teljesen megszűnt az egész.

Kérdezőbiztos: A többi környékbeli körről nem tud valamit, Ignác bácsi?

Ignác bácsi: Csupán azt tudom, hogy a peresi is hasonló volt, mint a miénk, a polyákhalmi meg az iskola épületében volt. Arrafelé nagyobb gazdák éltek, de azért osztálykülönbség nélkül ők is ezekbe a körökbe jártak.

GELLAI Jánosné
Született: 1906
Htb. volt, édesapja kovács

Kérdezőbiztos: Gellai néniék hol laktak, s melyik olvasókörebe jártak?

Gellai néni: Mi Polyákhalmon laktunk, s oda jártunk az iskola épületébe. Ott volt egy szoba.

Kérdezőbiztos: Mikor alakult az iskola?

Gellai néni: Csernus építette, 1936-ban. Évekig könyörögtünk előtte, hogy építsen egy iskolát, de nem akart. Csak azután lett itt valami állami, akkor megijedt, és épített egyet ő.

Kérdezőbiztos: Milyen volt, és milyen tevékenységek folytak az iskolában?

Gellai néni: Volt benne egy tanterem, egy tanítói lakás, egy kis kápolna, ahol kéthetente misét is tartottak, meg a köri helyiség. Hetenként volt köri nap, s ilyenkor biliárd meg kártya volt. De rendeztünk bálakat is, meg színelőadásokat. Hogy mit arra már nem emlékszem.

Kérdezőbiztos: Kikből állt a vezetőség?

Gellai néni: Az elnök Szabó Elek tanító volt, a pénztáros meg az én uram. Zaklatták is szegényt miatta aztán eleget. Mindig hívogatták a gyomai járási tanácsba, hogy vigye be a jegyzőkönyveket, számoljon el, honnan van a biliárd, meg ilyenek. El is égetett mindent, ne zaklassák többé érte.

GUBUCZ Imréné

Született: 1932. július 23.

Foglalkozása: nyugdíjas takarítónő, jelenleg a klub gondnoka

Kérdezőbiztos: Azt hallottam, hogy az Öregszőlőben jelenleg is van klub.

Margit néni: Igen, van, én vagyok a gondnoka. Mikor bejöttek az oroszok, a Hazug utcai klubot átköltöztették az iskola épületébe, a kört meg az ÁFÉSZ-nek adták. Az felépítette, s aztán terményboltot nyitott benne.

Kérdezőbiztos: Vannak könyvek a klubban?

Margit néni: Igen. Most a Községi Könyvtár kiselejtezett könyveit olvasgatják az emberek.

Kérdezőbiztos: A régi, olvasóköri könyvek hová lettek?

Margit néni: A könyvek a körből átkerültek az iskola tanári irodájába. Úgy tudom egyszer betörtek oda, egy részét ellopták, más részét elégették.

Kérdezőbiztos: Jelenleg hogyan működik a klub?

Margit néni: Most a Művelődési Házhoz tartozik. Van egy biliárdasztal, TV, néha rendezvényeket szervezünk, pl. nőnapot. Kb. 100 tagja van, de főleg idősebbek. Évi 120 Ft tagdíjat fizetünk, de mindenért úgy kell könyörögni az igazgatónak, ha szeretnénk valamit. Mindig csak a hasznot nézik, hogy miből van nyereség.

GYEBNÁR Lajos

Született: Endrőd, 1919. november 15.

Foglalkozása: kubikos, jelenleg nyugdíjas tsz tag

Kérdezőbiztos: Lajos bácsi melyik olvasóködbe járt fiatal korában?

Lajos bácsi: Én a Munkáskörbe jártam, de már az édesapám is oszlopos tagja volt az egyletnek. Az 1920-as években vásárolták meg az épületet saját pénzükön, majd az 1930-as években kibővítették egy nagyteremmel, amit szintén búzában adtak össze, és közös összefogással építették. Az elnöke Gyuricza Imre bácsi volt, aki már meghalt.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak az egyletben?

Lajos bácsi: A szokásos munkásszórakozáson, a kártyán és biliárdon kívül volt dominó, kb. száz kötetnyi könyv, s később rádiót vásároltak, valamint a közös pénzen járatták a Kisújságot, a kisgazdák lapját. Rendszeresen rendeztünk batyus bálakat, mivel egyébként ide asszonyok, női személyek nem járhattak.

Kérdezőbiztos: Kik jártak a Munkásegyletbe?

Lajos bácsi: Ebbe jártak a nincstelen parasztok, kubikosok, zsellérek. Mondhatom ez volt a faluban a baloldali munkásmozgalom tűzfészke. Gyakran zaklattak bennünket a csendőrök is. Az 1930-as években 280-300 tagja is volt az egyletnek. Folyton itt töltötték az időt, vártak munkalehetőségre. Nagyobb munkák idején a gazdák ide jöttek munkaerőt toborozni.

Kérdezőbiztos: Milyen volt a kör szervezeti felépítése?

Lajos bácsi: Mindig volt vezetősége, amely mindenkori elnökből, pénztárosból, s még egy pár vezetőségi tagból állt. Évi tagdíjat állapítottak meg, de hogy mennyit, arra már nem emlékszem. Ebből és a biliárdpénzből tartották fenn az épületet.

GYURICZA László: Gondolattöredékek a nagylaposi olvasókör történetéhez

Nagylapos, mint település az első világháború után, az uradalom legrosszabb minőségű földjén, út és vasút mentén alakult, a nincstelenek helyhez kötése, az uradalom munkaerő szükségletének tartalékként való felhasználása, látszólagos földreform végrehajtása, a „földéhség” csillapítása céljából. Nevét az 1912-ben felépült MÁV állomástól kapta. Az állomás viszont a természet természeti adottságaitól, mély, belvizes részeitől.

1924-26 között kezdődött itt a kiosztott házhelyek betelepítése. Az idekerült cselédek, béresek, kubikosok, nincstelenek önerőből építkeztek.

Összefogásuk, a közös erőbe vetett hitük, élni akarásuk, kultúrigényük bizonyítéka, hogy hamarosan hozzákezdtek közösségi házuk megteremtéséhez. 1930-ban megalakult a NAGYLAPOSI OLVASÓ KÖR. Kezdetben Csík János ácsmester portáján (jelenleg Mező Imre út 32. sz.) lévő keresztülvaló épületben volt a fészük, ideiglenesen.

Vettek egy portát (350 négyszögöl, 1280 négyzetméter, hrsz: B-2643, jelenleg: Simai út 8. sz.), közös erővel vályogot vetettek, és 1933-ban már az új épületbe költöztek. A birtokbavétel igen ünnepélyes volt. Az olvasókör elnöke – hosszú éveken át volt vezetője, Privóczki Ferenc – számárháton vonult be. Talán jelkép is volt, mert igaz, hogy az olvasókör nem váltotta meg az itt élők életét, de mindennapos életük, jelenük meghatározó részét jelentették. A kör, életük elidegeníthetetlen darabja. Rengeteg öröm, bánat, szerelem, barátság, remény és csalódottság tapad e kör történetéhez.

A kör létrehozásában, fenntartásában meghatározó volt Csík János ácsmester, Privóczki Ferenc, Turcsányi István, Balázs András, Gyuricza Vince, Tímár Gergely, Mikó Imre, Hornok Imre, Fülöp Gellért kubikosok tevékenysége.

A kör élete sokszínű volt. A felnőttek tagdíjat fizettek. Az örökös pénztáros Turcsányi István volt. Volt egy kis könyvtár is; Jókai, Mikszáth, Móricz, Veres Péter könyvei. Újságot is járattak; Kis Újság, Hármaskörös, később a Szabad Nép, Dózsa Népe, stb.

Közben megjegyzem: 1933-37 között nappal itt rendszeres tanítás volt, itt kezdődött, itt működött az első nagylaposi iskola.

A kör két meghatározó helyiségből állt. Az ún. nagyterem, itt volt az állandó élet, politikai viták. Rendkívül szenvedélyes viták a gazdasági válságról, az 1935-ös endrődi sortúzról, a háborús előkészületekről, a fiatalság állandó behívásairól, a Trianon elleni jogos elégedetlenség nacionalista túlhajtásairól, a rendszerváltás lehetőségeiről, egy új forradalom reményeiről, az attól való félelemről, s mindez mindig egyhez vezetett: lesz-e munka, lesz-e földosztás,

lesz-e kenyér, megszűnik-e a paraszt jogfosztottsága, az ember megalázottsága?

Itt alakultak az arató, a cséplő, a summás csapatok, a kubikos bandák.

Volt biliárdasztal, használatáért fizetni kellett. Bela Józsi bácsi, majd később Németh Matyi bácsi a fiatal suhancoktól ritkán kért díjat. Panni néni – Beláné, az egyik gondnok – még kávé is adott fillérekért.

Jó érzés volt odajárni, valóban közösségi élet folyt. Ezt igazolja az is, hogy amikor az 1930-as években megnyílt Kurilla Mátyás kocsmája, biliárdszobája, a fiatalok zöme – persze a pénztárcája miatt – továbbra is a körbe élte estéi zömét.

Volt sakk is. 1946-ban Szabó László nemzetközi sakknagymestertől, majd Szakasits Árpádtól kértünk és kaptunk sakk-készleteket, sakk-könyveket. A 64 kocka igazi szerelmesei – például: Tímár Vince, Uhrin Sándor, Uhrin Dezső, Somogyi Imre és társaik – Csejtről, Varjasról, Simárol, Rigalyosról is bejártak sakkozni. Vas Zoltán, a Magyar Dolgozók Országos Sakkszövetségének akkori elnöke még 100 Ft-ot is küldött sakkverseny szervezésére és díjazásra. A népes versenyt Gyuricza László nyerte meg, Vaszkó Ernő és Kajla Imre előtt.

A körben többször szerveztek ezüst- és aranykalászos tanfolyamot, ahol a növénytermeszté, a kertészet, a méhészet, az állattenyésztés korszerű módszereit ismertették a kis település fogékony, mindig többre, jobbra vágyó tagjaival, a meghívott agrárszakemberek.

A kör vezetőségének összetétele az ún. „hangadók” életkörülményeikből adódó politikai beállítottságuk következtében, a nagylaposi kör ellenzéki volt. Törvényszerű volt: itt emberi és politikai védelmet is kaptak a nincstelenek, a munkavállalók a munkaadók kizsákmányolása és igazságtalanságai ellen. Az is törvényszerű, hogy 1944 őszén, már novemberben megalakult itt a kommunista párt alapszervezete, Vaszkó Mihály, Turcsányi István, Gyuricza Vince, Szujó Vince, Czikkely Mikós vezetésével.

Ettől kezdve a kör – mint olvasókör – lényegében beolvadt a kommunista párt, és a később megalakult szakszervezet, illetve az UFOSZ működésébe. Hangsúlyozni kell, hogy – eltekintve a kimondottan zárt pártrendezvényektől – az épület továbbra is szolgálta egész Nagylapos lakóit, célja, jellege nem változott, csak ezután már a vagyoni rész, s minden egybefolyt. Maga az olvasókör élete, története ekkor, az 1944-50-es években teljesedett ki. Ekkor még ténylegesen az itteni térség – beleértve a Körösön túli egész területet – meghatározó politikai, társadalmi, művelődési, szórakozási centrummá vált. Az olvasókör ún. kistermében volt a fiatalok, asszonyok helye. Kovács Imre, Lesnicky József, Márton Gábor tanítók, Szilágyi István parasztember vezetésével itt készültek a műsoros rendezvényekre. Nem élhetek muzsikaszó

nélkül, Sári bíró, Annuska, A betyár, a Falu rossza mellett több színdarabot mutatott be a helyi kis színjátszó kör. Tóth Máté, Privóczki Matild, Forgács Vince, Tímár Ilonka, Varga Lajos, Ungi Irma, Kajla Lajos, Porubcsánszki Irén, Gyuricza Imre, Varga Margit, Anka Gizella, Kajla Ilonka, Kulik Lajos, Turcsányi Mónika, Csikós József, Németh Mátyás emlékezetes alakításokat nyújtottak az itt élőknek.

A település fiatal volt, érthető, hogy fiatal volt az itt élők nagy többsége. A gazdasági és politikai nehézségek közepette, annak a kornak is megvolt a varázsa, a fiatalság életereje. A látástól vakulásig tartó munka közben és után is fellelték az élet örömeit is.

Minden évszakban voltak bálak, melyek nagy eseményt jelentettek. Akkor még a tánc az egymás megismerésének, érzékelésének az eszköze volt. A körben többször volt tánctanfolyam. Nagy szégyen lett volna, ha egy fiatal nem tudott volna táncolni. Volt arató, szüreti, szilveszteri, farsangi bál. Később batyus bálak, zeneestek, zenedélutánok. Nagy divat volt akkoriban a cuhárék szervezése. Télen minden este volt valamelyik háznál. Ha nagy volt a várható felhajtás, akkor a körben volt ez is. A cuhárékban citera szólt, bálakban Matyus Gyurka zenekara muzsikált. Bizony, az akkori erkölcsös világban nehéz volt a lányokat megfőzni. Ezért – bár lány akkor is több volt, mint fiú – sok verekedés volt a szoknyák miatt a multságok alkalmával. A lányok annál büszkébbek voltak, minél több verekedés volt miattuk.

A körben készültek a betlehemesek, a három királyok, s a Mikulások is.

1945-ben itt rekedt egy átutazó kis létszámú cirkusz, tagjai, Kripli, Pubi és társai heteken át abból éltek, hogy esténként egy-egy tojást, kis darab kenyeret, vagy szalonnát vittünk belépőként.

A körhöz tartozott az ún. piactér is. Itt a rengeteg gyerek grundozott, tekézett, purgázott, gombozott, rongylabdázott. Fick Sándor, a suszterinas büszke volt, mert neki volt igazi bőrlabdája is.

A nagylaposi olvasókörnek volt labdarugó csapata is. Sőt ifjúsági csapata is. Ádáz küzdelmet vívtunk Csejt, Varjas, Vízköz, Póhalom csapataival. 1945 szeptemberében Varjas csapatát – a saját pályáján – 8:0-ra vertük úgy, hogy Somogyi Imre védett.

A társadalmi és politikai körülmények lényegében elszívták az éltető oxigént az olvasóköroktől, a nagylaposi olvasóköri is elhalt csendben. De működésük, kártyás-pipás, dohányfüsttől átítatott levegőjük több nemzedék életének, politikai mozgásterének, reményeinek és kudarcainak adott lehetőséget. Legendák, szájhagyományok születtek, elevenedtek fel és éltek tovább. Isaszeg, Doberdó, Galícia, Szarajevó, Szolnok-Kassa, Újvidék, Voronyezs, Battonya-Nemesmedves földrajzi nevek e körben vésődtek agyunkba és

szívünkbe kitörölhetetlenül. A kör története életünk történetének szerves részét képezi ma is.

A nagylaposi olvasókör történetének feldolgozása, élővé rögzítése, múltunk őrzése, múltunk gyűjtése – a jövőnek. Mindannyiunknak.

A nagylaposi olvasókör életében alapvető változást jelentett, hogy 1949 őszén az itt élő volt cselédek, kubikosok, kisemberek, kisparasztok, az új földhözjutottak és utódaik megalakították az Új Barázda Mg. Tsz-t.

A termelészövetkezet vezetése a kör épületében nyert elhelyezést, ebben a már erősen erodált épületben működött 1960-ig. A termelészövetkezet vezetése anyagi, politikai és minden tekintetben biztosította a kör életképességét eddig.

1960-ra a termelészövetkezet felépítette saját székházát a kör szomszédságában (jelenleg: Mező Imre u. 18. sz.), s átköltözött oda.

Ettől kezdve, mint kör nem létezett, a termelészövetkezet székházában élte a település a társadalmi és politikai életét. Ahogy élte.

A csendben elhalt nagylaposi olvasókör romos épületét a lakosság lebontotta, a portát a tanács az OTP-n keresztül értékesítette. 1962. április 1-vel került Bacsa Mátyás és Dávid Magdolna tulajdonába.

1974. január 1-vel az Új Barázda Mg. Tsz. egyesült a Béke Mg. Tsz-szel, a termelészövetkezet vezetése Endrődre, a Béke Tsz székházába költözött.

Az itt lakók számára politikai és művelődési centrumot jelentő székház a lassú elhalás sorsára jutott. Eleinte hetenként volt filmvetítés, vagy ritkán nótaest. Később ez is megszűnt. Csak a hetenként tartott orvosi rendelés jelezte, hogy van egy közösségi ház. Közösség nélkül. Igaz, évenként itt voltak a tanácstagi beszámolók, ötévenként a választások.

No és ritkán lakodalmak, s évenként a termelészövetkezet helyi kerületének brigádvacsorái.

Egy árva televízió – néhány megátalkodott, csak idejáró idős asszonnyal -, félig fűtött terem.

Ez jelentette 1974-1989 között Nagylapos minden áldozatra és támogatásra érdemesült lakosságának 15 éven át a politikai, társadalmi, művelődési, szórakozási lehetőségét.

1989 nyarán a gyomaendrődi tanács a volt Új Barázda Tsz székházát átalakította, s megnyílt benne az idősek napköziotthona. Az étkezési, egészségügyi ellátás mellett időseink melegséget, emberséget, művelődési, szórakozási, pihenési lehetőséget kapnak.

Az átalakított épület lehetőséget biztosít – a szükségleteknek megfelelően – az itt lakók minden nemzedékének, hogy esténként is igénybe vegyék az otthon széleskörű összefogással összegyűjtött művelődési, szórakozási eszközeit.

A tanács, a helyi szövetkezetek, üzemek és vállalatok segítségével megnyílt közösségi ház újra lehetőséget biztosít egy új, emberi közösségi élet újrasarjadásához.

Forrás:

Gyuricza László: Vallomás a szülőföldről

Gyuricza Antal: Az endrődi Gyuricza család / Szerk.: Szabó Ferenc.- Gyomaendrőd, Kner Nyomda, 1988.

GYURICZA Sándor

Született: 1901. március 30.

Foglalkozása: földműves, majd tsz tag, jelenleg nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Mióta emlékszik olvasókörrre a Peresen, Sándor bácsi?

Sándor bácsi: Én az 1930-as években kezdtem oda járni, de már előtte is volt. Akkor Tímár Vince tanyáját bérelték, s a nagyon öreg emberek jártak ide. Akkoriban még az Öregszőlőből is kijárt 30-40 ember ide.

Kérdezőbiztos: Ki volt az elnöke a körnek?

Sándor bácsi: Gellai Mihály nevű gazdálkodó, de ő már régen halott.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a körben?

Sándor bácsi: Biliárd, kártya, azután újság, de hogy melyik, arra már nem emlékszem, aztán rendeztek batyus bálát, időnként kijött a szolgabíró, vagy az orvos tartott ilyen ismeretterjesztést.

Kérdezőbiztos: Könyv volt a körben?

Sándor bácsi: Egy se volt. Nem volt itt ital sem, csak húsvétkor. Ilyenkor egy liter bort egy kiló búzáért cseréltünk.

Kérdezőbiztos: Mikor szűnt meg a peresi kör?

Sándor bácsi: 1952-ben tőlünk is elvettek mindent, azt is lerombolták.

Kérdezőbiztos: Politikával foglalkoztak a Kaszinóban?

Sándor bácsi: Nem. Mi csak a gazdasággal kapcsolatos dolgokat beszélgettük meg itt.

GYURICZA Sándorné

Született: 1929.

Foglalkozása: htb.

Kérdezőbiztos: Ön járt az olvasókörben?

Gyuriczáné: Csak néha, batyusbálakor. Inkább Csejten mentem el. Ott lakott az unokatestvérem, oda is kijártam néha.

Kérdezőbiztos: Milyen volt a csejti kör?

Gyuriczáné: Ott nagy élet volt mindig. Azok szörnyű emberek voltak. A legnagyobb távolságból, a legnagyobb sárban is képesek voltak bejönni a körbe.

Kérdezőbiztos: A peresiek nem?

Gyuriczáné: Nem, azok soha.

Kérdezőbiztos: Miben látja ennek az okát?

Gyuriczáné: Hát, úgy gondolom a Lesnyiczki miatt volt az egész. Nagyon népszerű ember volt. Télidőben minden nap más házhoz volt hivatalos disznóölésre, s úgy sütötte a fánkot, mint egy asszony. Az olyan volt, hogy messziről levette a kalapját még az öreg paraszt előtt is.

JAKUS István

Született: 1915. aug. 8. Öregszőlő

Foglalkozása: cseléd, kubikos, később tsz tag

Kérdezőbiztos: Hallottam, hogy Pista bácsi sokat szerepelt műkedvelő előadásokon. Ki és hogyan rendezte azokat?

Pista bácsi: Alakult itt az iskolában, amit annak idején Csernus épített, egy legényegylet. Ennek voltam az elnöke 1932-34-ig. Olyan 25-30 fiatal járt oda, s mi magunk rendeztük az előadásokat, és magunk is adtuk elő.

Kérdezőbiztos: Mikor, hány alkalommal és milyeneket?

Pista bácsi: Minden télen – mert nyáron dolog volt – leadtunk egyet, kettőt. Én a Lúdas Matyira emlékszem. Én voltam a főszereplő. A hónom alatt egy élő libát szorongattam, és úgy énekeltem a színpadon. A szerepemet, azt nem nagyon szerettem megtanulni, ezért sok sületlenséget összehordtam helyette. Ilyenkor az emberek felkiabáltak: „A szerepedet mondjad, a fene ett vóna meg!”

Kérdezőbiztos: Ki kezdeményezte a Legényegylet szervezését?

Pista bácsi: Csernus Mihály kezdeményezte, az egyház is tartotta fenn, a műkedvelő előadások, a bálak bevételét és a tagdíjakat be kellett adni Csernusnak. Persze én tudtam a módját, hogy maradjon nekünk is. Becsaptam Csernust. Pedig egyszer, 1936-ban még az eukarisztikus kongresszusra is elküldött kettőnket. Azt mondta, hogy majd cserébe a tanyájához vályogot húzunk. Abból nem lett semmi, ezért nem húztuk ki, ezután meg már nem is igen fogom.

Kérdezőbiztos: Hogyan lett vége a körnek?

Pista bácsi: Később aztán Paróczai Gergely tanár szervezte, ő lett az elnöke, s a 40-es években megszűnt.

MÁRTON Gábor

Született: Endrőd, 1924.

Foglalkozása: nyugdíjas pedagógus, régen: tanyai tanító

Kérdezőbiztos: Marci bácsi annak idején, Varjason tanított. Biztosan sokat tudna mesélni nekünk a tanyai olvasókörekről.

Marci bácsi: Igen. Nemcsak hogy tanítottam, hanem nagyon sokat folytattam helytörténeti gyűjtést, nagyon érdekes ez a munka.

Kérdezőbiztos: Akkor tetszik tudni, hogy hol voltak olvasókörok Endrőd belterületén és külterületén?

Marci bácsi:

1. Ipartestület
2. Bagós kaszinó
3. HONSZ
4. Munkásegylet
5. Gazdakör
6. Katolikus legényegylet, a jelenlegi Műv. Ház udvarán
7. Egységes Katolikus Egylet (Mirhó)

Külterület

1. Öregszőlői Munkásegylet
2. Szent-Imre Kör (Öregszőlő)
3. Peres- Ugari kör
4. Décs-Paskumi kör
5. Varjasi Olvasókör
6. Polyákhalmi Olvasókör
7. Kocsorhegyi Katolikus Olvasókör
8. Nagylaposi Munkáskör
9. Rigalyospusztai olvasókör
10. Csejti Kaszinó
11. Most Hunya, régen Kondoros-tanya Endrődhöz tartozott, s ott is volt kettő.

Én bővebbet a Varjasi olvasókorról tudok. Mint tudod, Endrődnek hatalmas területe volt, s így az egyház, különösen Csernus Mihály apátplébános sok tanyai iskolát szervezett. A tanyavilág kulturális élete többnyire ezek közé csoportosult. A gyermekek tanítása mellett a

tanyai pedagógusok általában felvállalták a felnőttek, a környék parasztembereinek közösséggé szervezését is. A Varjasi olvasókör számára Fekécs Ignác kispap ajándékozott földet, s Lesnyiczki István, a csejti iskola tanítója ívvel körbejárt, hogy mindenki tehetsége szerint járuljon hozzá az építkezéshez. Lehetett ingyen fuvarral, munkával, pénzzel hozzájárulni. A Varjasi olvasókör épülete nádas, vályogház volt. Az alapító tagokból már az első évben megválasztották a vezetőséget, majd azt minden évben újraválasztották. A tagok tagdíjat fizettek minden évben.

Kérdőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a tanai olvasókörökben?

Marci bácsi: Mindenekelőtt mindegyikben volt pár száz kötetes könyvtár.

Kérdőbiztos: Hogyan kerültek ezek az olvasókör tulajdonába?

Marci bácsi: A varjasinak a vármegye alispánja ajándékozta. Vegyesen volt benne szépirodalmi és főleg mezőgazdasági témájú szakirodalom. Bárki díjmentesen kölcsönözhetett belőle. Ezen kívül jártak ide újságok. A Kisújság, a Hármas Körös Újság, a Függetlenség és a Gyoma- Endrőd-Kondoros című lapok.

A férfiak kedvenc foglalatossága a biliárd volt és a kártya, amit szigorúan tilos volt pénzre játszani a körben.

Rendszeresen tartottak műkedvelő előadásokat, amelyeken népszínműveket adtak elő. A varjasiban pl. Nóti: A piros bugyelláris, Sári bíró, A cigány, A falu rossza, mind előadásra került. Olyan darabokat próbált előadni, amelyek közel álltak a parasztság érzésvilágához, nem igényeltek különösen nagy díszletezést, és a jelmezek pedig adva voltak. Volt egy forgatható háttér, amely különféleképpen meg volt festve. A műkedvelő előadások mindig bállal záródtak. Olyankor italmérési engedélyt kértek, s a haszon a Kaszinó tulajdonába került.

Télen disznóöléses időszakban batyusbálat rendeztek, s az éjféλι szünórában körülülték a nagyasztalt, s megkínálgatták egymást is.

Az aratóbál nyáron mindig nagy port vert fel. Megelőzte egy nagy felvonulás a tanyavilág dűlőútjain. A lányok pártában, magyar ruhában, a fiúk árvalányhajas kalapban, csizmában, lóháton vonultak, s vitték hírül a bálat. A lányok kocsikon énekeltek.

Kérdezőbiztos: A Csejti olvasókör mikor épült?

Marci bácsi: 1914-ben hasonló körülmények között, mint a varjasi. Mielőtt felépült, egy parasztházat béreltek olvasókör céljából.

Kérdezőbiztos: Miben különbözött a különféle olvasókörök tevékenysége a külterületen?

Marci bácsi: Nem sokban. Csupán annyiban, hogy egymástól távol eső területekről területileg gyűjtötték össze a tagságot. Kinek melyik esett közelebb, abba járt. A csejti egyedülálló volt annyiban, hogy neki még cigányzenekara is volt, amelyik a bálakon muzsikált. Állt egy hegedűsből, egy bőgősből, egy cimbalmosból és egy klarinétosból, Ők lakodalmi muzsikálást is vállaltak.

Kérdezőbiztos: Milyen politikai tevékenységek folytak itt?

Marci bácsi: Mivel az emberek egyetlen találkozóhelye a Kör volt, az élet minden területe itt zajlott. Pl. a jegyzői hivatal a legfontosabb információkat levélben az olvasókör elnökének küldte meg, s ő felolvasta azt a legközelebbi köri napon.

Vagy: Burgonyát nagy tételben, olcsón közösen vásároltak a kör tagjai.

Képviselőválasztások alkalmával a kortesek az olvasóköröket is felkeresték.

Az 1930-as évektől Arany és Ezüstkalászos tanfolyamokat szerveztek, ahol meghívott mezőgazdasági szakemberek – főleg télen – előadást tartottak a korszerű kertészkedés

alapjainak lerakásáról, a gyümölcsstermesztésről és az állattenyésztésről.

Az 1920-as évektől Csernus Mihály „a tanyai lakosság vallásos nevelése érdekében” havi egy kötelező misét írt elő az iskolákban és az olvasókörokbén.

Csejt tanítója, Lesniczki István 1920-ban pl. kirándulást szervezett vonattal Budapestre a csejti és varjasi olvasókör tagjainak vegyesen, ahová vonattal mentek, megnézték az állatkertet és a parlamentet is. Itt volt még a kutyaoltás helye is.

Kérdezőbiztos: Milyen volt a kapcsolat a különféle olvasókörok között?

Marci bácsi: Nagyon jó. Közös bálakat szerveztek, látogatták egymás rendezvényeit, itt volt alkalom a lányoknak és a fiúknak az ismerkedésre, hiszen a lányok a körbe egyébként nem járhattak. Télen még közös szánkázásokat is szerveztek a tanyák közötti dűlőutakon.

MRAUCSIK Lajos

Született: 1925. november 12. Endrőd

Foglalkozása: kubikos, jelenleg tsz nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Milyen olvasókörokre emlékszik vissza Lajos bácsi?

Lajos bácsi: Én kettőre emlékszem. Az egyik a Hazug utcai volt (Köri!). Ennek Katolikus olvasókör volt a neve. Úgy emlékszem, a Csernus hatókörébe tartozott. Tagdíjat is fizetni kellett, de hogy mennyit, már nem emlékszem. Én csak néha lopóztam be gyerekeffel biliárdozni.

Kérdezőbiztos: Miket csináltak a körben?

Lajos bácsi: Járattak különféle újságokat: az Igazságot, a Kisújságot, s ebből Látkóczki Károly, jó olvasó ember felolvasott (már meghalt), s azután megvitatták az emberek az olvasott híreket. Néha Csernus kijárt előadásokat tartani, agitálni.

Kérdezőbiztos: Hunya István az Emelt fővel című regényében megemlíti az olvasókört. Ő melyikbe járt?

Lajos bácsi: Ide, a Hazug utcaiba.

Kérdezőbiztos: Nem emlékszik, volt még másik is?

Lajos bácsi: Még egy volt az iskola kishelyiségében. KALOT Egyletnek hívták. Arra emlékszem, tartottak műkedvelő előadásokat, pl. A Nánai bíró lányát, a Lúdas Matyit adták elő, de én oda nem jártam, többet nem tudok róla.

NÉMETH András gyomaendrődi lakos

Született: 1919. Endrőd

Foglalkozása: cseléd, földmunkás, ács, könyvkereskedő, jelenleg nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Bandi bácsi hogyan emlékszik, hol voltak Endrődön olvasókörök?

Bandi bácsi:

1. Munkásegylet (Lenin u.)
2. Katolikus Legényegylet (Népház)
3. Bagós Kaszinó (Baross u.)
4. Egységes Katolikus Olvasókör (Baross u.)
5. Ipartestület (Vörös Hadsereg u.)
6. Gazdakör (Béke székház)
7. HONSZ (Hadirokkantak Országos Szövetsége, Selyem u.)
8. Egy rövid életű radikális tömörülés (a Szabadság u. és Zöldfa u. sarkán)
9. Öregszőlői Olvasókör
10. Nagylaposi Olvasókör
11. Kocsorhegyi iskolában
12. Varjasi Olvasókör
13. Csejtpusztai Olvasókör
14. Peres-ugari Olvasókör

Ennyiről tudok, hogy létezett, de közelebbit csak a Bagós kaszinóról, az Egységes Katolikus Olvasókörrel és az Ipartestületről. Ezekbe jártam.

Gyermekkoromban a Bagós kaszinóban fordultam sűrűn elő. Édesapám, id. Németh János, alakulásától fogva a kaszinó gondnoka volt.

Kérdezőbiztos: Mikor alakult a Bagós?

Bandi bácsi: A kör az I. vh. után alakult, vegyes összetételű tagságból, de főleg pár hold földdel rendelkező szegényebb gazdák, agrárproletárok, zsellérek jártak ide.

Kérdezőbiztos: Milyen főbb tevékenységek voltak jellemzőek a Bagósra?

- Bandi bácsi: A legfőbb szórakozás a biliárd és a kártya volt. Sokan szerettek sakkozni, sakk-kör is volt az egyletben. Több száz kötetre rúgott a Bagós könyvtára is, melyet mindig a gondnok kölcsönzött.
- Kérdezőbiztos: Hogyan tartották nyilván a kölcsönzéseket?
- Bandi bácsi: Arra már nem emlékszem. Azt tudom, hogy Kurts Maler könyvek, Pengős regények és gazdasági könyvek is voltak, amit bárki díjmentesen kivihetett. Csupán tagdíjat kellett fizetni, mely havonta 10 fillér (akkor 4 tojás) ára volt. A biliárdot viszont külön használati díjért lehetett igénybe venni.
- Kérdezőbiztos: Hogyan szerezték be az itt olvasott könyveket?
- Bandi bácsi: Azt nem tudom, csupán annyi bizonyos, hogy akkoriban Endrődön nem volt könyvvásárlási lehetőség. Az első könyvesboltot, mely egyben kölcsönkönyvtár is volt, én nyitottam meg 1946-ban.
- Kérdezőbiztos: Mikor szűnt meg a Kaszinó?
- Bandi bácsi: 1945-ben automatikusan feloszlott, s az épület állami tulajdonba került.
- Kérdezőbiztos: Az Egységes Katolikus kör mikor jött létre és kik jártak oda?
- Bandi bácsi: Az 1920-as évek táján alakult. Az épület egyházi tulajdonban volt, tehát feltehetőleg egyházi kezdeményezésre jöhetett létre. A nagyon vallásos iparosok és munkások gyülekezőhelye volt, s legjellegzetesebb tevékenysége a bálak szervezése volt. Szüreti, narancsos és almabálakat szerveztek. Ide a lányok az őket meghívó fiúk kíséretében, vagy anyjuk gardírozásában jöhettek.
- Kérdezőbiztos: Hogyan toborozták a résztvevő ifjúságot?

Bandi bácsi: Meghívókat és plakátokat nyomtattunk Gyomán a Kner nyomdában, természetesen pénzért, melyet a rendezőség fizetett, kb. 5 Ft-ot fejenként.

PINTÉR Sándor

Született: 1913. február

Foglalkozása: földműves, később tsz tag

Kérdezőbiztos: Sándor bácsi melyik körbe járt annak idején?

Sándor bácsi: Mi a feleségemmel a Peresen laktunk, abba a körbe mentem el néha.

Kérdezőbiztos: Mikor alakult és hány tagja volt a körnek?

Sándor bácsi: Ahogy emlékszem, úgy 30-40 tagja volt. Mikoriba én jártam, a harmincas évek táján, akkoriban épült. Varga Imre bácsi (meghalt) adott portát hozzá, s aztán közösen felépítettük.

Kérdezőbiztos: Hány helyisége volt a körnek?

Sándor bácsi: Kettő. Egy nagyobb és egy kisebb.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységi formák voltak jellemzőek a körre?

Sándor bácsi: Volt évi két-három batyus bál, meg a kártya, meg a biliárd.

Kérdezőbiztos: Könyv vagy folyóirat nem volt?

Sándor bácsi: Könyv az nem, de az Igazság újság járt, abból Fülöp Miklós felolvasott hangosan.

Kérdezőbiztos: Politika nem volt a körben?

Sándor bácsi: Nem. Mi csak gazdasági dolgokról beszélgettünk.

Szabó Elekné
Született: 1911.
Foglalkozása: irodatiszt, jelenleg nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Szabó néni férje volt ott a tanító. Mit tud a polyákhalmi olvasókörrel?

Szabó néni: Nem sokat. Elek nem volt beszédes fajta. Csak azt tudom, hogy Csernus nem akarta felvenni tanítónak, így alapított egy magániskolát egy bérelt tanyában. Járt oda vagy 20-30 gyerek. Ekkor Csernus is észbe kapott, s gyorsan felépítette a polyákhalmi.

Kérdezőbiztos: A kör életéről sem tud semmit?

Szabó néni: Annyit, hogy jártak újságok; a Szabad nép, a Gyoma-Endrőd vidéke, különféle kalendáriumok. Olyan negyven tagja volt a körnek. Rendeztek műkedvelő előadásokat, meg bálakat néha. A többire nem emlékszem.

TÍMÁR Illés

Született: 1911. január 6.

Foglalkozása: régen kubikos, jelenleg tsz nyugdíjas

Kérdezőbiztos: Illés bácsi járt-e, s ha járt, melyik olvasókörebe?

Illés bácsi: Én világ életemben az Öregszőlőben laktam. Legény koromban a Katolikus Olvasókörebe jártam, amelyik a jelenlegi Gulyás csárda raktárhelyisége volt.

Kérdezőbiztos: Ki és mikor alakította a kört?

Illés bácsi: Az Öregszőlői közép- és kisparasztok, kubikosok, cselédek alkották a tagság többségét. Úgy 1930 körül alakult, persze Csernus Mihály plébános segédletével. Előtte az épületben üzlet volt. Itt rendezték a választások előtti korteshadjáratot, s így azután is mindig idejöttek az emberek.

Kérdezőbiztos: Milyen volt a kör szervezeti felépítése?

Illés bácsi: Ennek is volt vezetősége, mint a többinek. Elnöke Hornok József volt, majd Farkas Imre. (Hornok József meghalt, Farkas Imrét keresem.) Az épületet a Hangya Szövetkezettől béreltük, ezért tagdíjat fizettünk, ami 20-25 fillér volt egy hónapra. Ez kifutotta a bérleti díjat, a petróleumot és a tüzelőt.
A körnek olyan 300 tagja volt.

Kérdezőbiztos: Milyen tevékenységek folytak a körben?

Illés bácsi: Járattunk különféle sajtótermékeket. Az egyik a Szívújság volt, mely Csernus Mihály apátplébános egyházi, helyi lapja volt. Ezt muszáj volt. A Kisújság, a kisgazdák lapja ez jó újság volt. Mi úgy hívtuk: revolverújság.

Kérdezőbiztos: Miért?

- Illés bácsi: Úgy mondtuk: Egy lövés, hat halott. Ez azt jelentette, hogy az újság hírei letaglózták az olvasókat.
Minden este hangos felolvasást tartottunk, s aztán megvitattuk a legfontosabb problémáinkat.
- Kérdezőbiztos: Melyek voltak ezek?
- Illés bácsi: A szegénység, a munkanélküliség, nem volt a faluban járda, ivóvíz, út. Ezt állandóan kérvényeztük Csernustól is.
Azután rendszeresen kártyáztunk, főleg dióba, de reggel felé már pénzben is. A kocsmákból kiöregedett kártyákat kaptuk meg mindig.
Könyv is volt a körben, úgy 20-30 kötet, leginkább vallási témájú.
- Kérdezőbiztos: Bálakat nem rendeztek?
- Illés bácsi: Nem. Szegény kör volt a miénk. Nem volt itálra sem pénzünk, így még a kocsmába sem jártunk.
Szilveszterkor esetleg volt batyus bál, akkor jöttek az asszonyok is.
- Kérdezőbiztos: Milyen volt az olvasókörök között a kapcsolat?
- Illés bácsi: Rossz! Állandóan konfliktus volt közöttünk. Az egyik mindig nagyobbra tartotta magát, mint a másik.

TÍMÁR Imre

Született: Endrőd, 1927.

Foglalkozása: jelenleg nyugdíjas főkönyvelő, azelőtt magángazdálkodó

Kérdőbiztos: Mikor és hová járt Imre bácsi olvasókörmbe?

Imre bácsi: Én Csejten laktam a szüleimmal, ott volt egy kis földünk és tanyánk. Apám úgy mondta, az olvasókört a környékbeli emberek építették kifejezetten ezzel a céllal, az 1920-as években. Maguk vetették a vályogot, s búzával járultak hozzá az építkezés költségeihez.

Kérdőbiztos: Milyen tevékenységek folytak az olvasókörben?

Imre bácsi: Szerdán, szombaton és vasárnap volt köri nap. Ilyenkor az emberek kártyáztak, biliárdoztak. A körnek kb. 200-300 kötetes könyvtára volt. Móricz, Gárdonyi, Jókai, Féja Géza könyveket olvastam magam is, amit onnan kölcsönöztem. Járt hozzánk azon kívül a Kisújság, a Tolnai Világlapja. Ezekből írástudó fiatalok felolvastak az írástudatlan öreg parasztembereknek. Sokszor meg is viccelték őket, s olyan dolgokat is olvastak, ami nem volt az újságban. Gyakran rendeztünk műkedvelő előadásokat. Telenként, amikor nem volt a földeken munka, a fiatalság betanult egy-egy darabot, s előadták az olvasókör színpadán. A színpad kecskelábakra fektetett deszkákból állt. Az 1936-37-es években pl. a Csókos huszárok c. operettet adták elő nagy sikerrel. Ilyenkor a tanyavilágból kicsi és nagy egyaránt megjelent, s megnézte az előadást. Ezen kívül rendszeresen tartottunk bálakat, batyust és szüretit. A szüreti bálra Tiszakürtről hoztuk a bort, melyre összeadtuk a pénzt. Az olvasókör legfőbb szervezője egy Lesnyiczki István nevű tanító volt. Ő itt tanított 1920-tól egészen 1944-ig. Ő tanította be a színdarabokat, s karácsonykor az iskolás gyermekek műsort adtak a körben. Ha az olvasókörben rendezvény volt, akkor a gémeskutat felengedték kassal. Ez azt jelentette, hogy a gémeskút tetejére egy kast húztak fel, s erről mindenki tudta a tanyavilágban, hogy valami van a körben.

A körnek volt mindig gondnoka, ő árulta a petróleumot, takarított. 1943-ban Arany- és Ezüstkalászos tanfolyamok indultak, melyeket szintén itt tartottak meg az embereknek. Győrből jött egy agrármérnök, ő tanította a gazdákat kertművelésre. Eddig ugyanis csak takarmánynövényeket és gabonaféléket termeltek.

Kérdőbiztos: Hol, hogyan propagálták a különféle rendezvényeket?

Imre bácsi: Nem nagyon kellett azt propagálni. Mindenkinek volt mindenhol rokona, könnyen terjedt a hír. Előfordult azonban, hogy a mezőtúri nyomdával meghívókat nyomtattunk.

Kérdőbiztos: Milyen volt a kapcsolat a különféle olvasóköri körök között?

Imre bácsi: Nagyon jó! Látogatták egymás rendezvényeit, közös kirándulásokon vettek részt. Még az is előfordult, hogy a faluból kilátogattak az előadásainkra. Egyszer még országzászlót is avattunk, 1938-ban. Az emlékművet magunk építettük, vasútépítés alkalmával kimaradt betonból. A szobor három domb volt. Az egyik nagy Magyarország képe volt felvésve, s ez a szöveg volt ráírva: „Emeltette a jövőbe vetett hit, és a Magyar élni akarás.” A legjobb kapcsolat a varjasi olvasóköri körrel volt. Ez volt a legközelebb.

A Gyomai Újság kulturális vonatkozású hírei 1928-34

1928. február 8-án az Ipartestület összes termében farsangi táncmulatságot rendezett a Vöröskereszt endrődi fiókegyesülete.

1. szám: táncdal, amelyet a Szent Imre Iparos és dalkör egyesített kórusa énekelt Csernus Mihály apátplébános vezetésével.

2. Csernus Mihály méltatta a Vöröskereszt működését.

3. „Eleven újság” helyi érdekes történeteket adtak elő Hunya Irma tanítónő, Kalmár Katica, Gyuricza Maca, Hunya Etus és Szász Irénke.

Táncoltak: Czikkely Irén és Filemon Irén, őket Koczkás Sándor igazgató tanította be.

4. Bohózatok. Előadják: Herter Jozi, Raikics Mancsi és Kató Teréz.

5. Farkasinszki „szárazfája” (hegedű).

A műsort Dévaványára is meghívták.

1928. február 19.

Csejti leventék szüreti mulatsága

Folyó hó 24-én kedves ünnepség színhelye volt a Csejtpusztai olvasókör. A leventék szüreti mulatságot rendeztek Lesnyiczki István felügyelete alatt. Verőfényes ősziidőben, magyar ruhában, lóháton egy szakasz levente, kerékpáros raj kíséretében várták az állomáson Bakos József főszolgabíró, ki Bencsik László kíséretében megérkezett. Az ünnepélyt megtisztelte jelenlétével a környék földesura, Tüköri József és családja, az endrődi levente egyesület elnöke.

A leventék a vendégek előtt díszmenetben elvonultak, s a Himnusz eléneklése után Lesnyiczki István tanító, ki a Kör díszelnöke, köszöntötte a vendégeket.

1932. febr. 2. 4. p.

Décs-Paskumi Katolikus Olvasókör január 10-én du. tartotta tisztújító közgyűlését, melyen Csernus Mihály apátplébános elnökölt. A gyűlés egyhangúlag megválasztotta elnöknek Hangya Istvánt, alelnöknek Varjú Sándort, jegyzőnek Dienes Izra tanítót. A körnek jelenleg 44 tagja van, s a jövőre jelentékeny fejlődésre van kilátás.

1932. jan. 15. 2. p.

Égő kalászkok Endrődön

Ápr. 22-én, vasárnap este a kacagástól ismét hangos lesz az Endrődi Ipartestület színházterme. Molnár Gyula, közismert komikus színész és rendező mutatja be az Égő Kalászkok című három felvonásos játékot, mely a közelmúltban Gyomán aratott osztatlan sikert.

1934. ápr. 21. 4. p.

Az Endrődi Egységes Munkásotthon tisztújító közgyűlése folyó hó 13-án volt. A közgyűlésen a tagok 250-en, teljes számban megjelentek.

1935. (?)

Az Endrődi Iparos Dalkör aug. 5-én az endrődi ligetben kabaréval egybekötött hangversenyt rendez.

1934. júl. 28. 4. p.

Az Endrődi Iparos Dalkör február 1-én az Ipartestület helyiségében színre hozza a „Szökött katona” c. 3 felvonásos Szigligeti Ede darabot.

1931. január 24.

Az Endrődi Iparos Dalkör hangversenye.

Folyó hó 28-án az Ipartestület nagytermében nagyszabású hangversenyt rendezett. A nagytermet zsúfolásig megtöltötte a nagyszámú érdeklődő közönség, amelyen Gyomárról, Mezőtúrról, sőt Szolnokról is számosan jelentek meg. A meglehetősen hosszú hangversenyt a közönség nagyon élvezte, s zúgó tapssal honorálta. Különösen kiemelkedő volt Vig Endre kerületi elnök gordonka művésznék előbb klasszikus, majd magyar dal gordonka számai. Nagy sikert aratott a Vörös Kereszt Egylet vegyes kara. A női liga lányosztály tagjai látványos magyar táncot mutattak be. Az Iparos dalkör számos dallal szórakoztatta a közönséget.

1934. ápr. 14. 2. p.

Az Endrődi Keresztény Földműves Egylet febr. 11-én tartja évi közgyűlését. A közgyűlést du. 4 órakor a Mirhói Iskolában tartják.

1933. febr. 10. 3. p.

Az Endródi Levente Egyesület önképző köre Alt György rendezésében vízkereszt napján nagy sikerrel adta elő Újházi György: Csók a pusztán című három felvonásos vígjátékát a Népház mozi termében. A gárda minden tagja most is tudása legjavát adta.

1935. (?)

Az Endródi műkedvelő ifjúság február 11-én (farsang vasárnapján) a Népház Mozi termében nagyszabású farsangi estet rendez. Színre kerül a Lakodalom című 2 felvonásos, és még négy darab egyfelvonásos bohózat.

1934. febr. 3. 6. p.

Az Endródi Műkedvelő Ifjúsági Pünkösdvásárnap és hétfőn a Népház mozi termében színre hozta Erdélyi-Szántó: Mit susog a fehér akác című három felvonásos operettjét. A gárda ezúttal olyan műfajjal lépett a nyilvánosság elé, mely nagy munkát kívánt, és méltán felkeltette a közönség érdeklődését. A nagyterem mindkét nap tele volt érdeklődőkkel és szórakozni vágyókkal. A gárda olyan munkát mutatott, mely élesen bizonyítja, hogy van jó anyaga, csak összetartás és önzetlenség szükséges, s akkor még sok szép sikert érhetnek el a jövőben.

1934. máj. 26. 3. p.

Az Endródi Római Katolikus Szent Imre Polgári Fiúiskola áldozócsütörtökön du. 4 órai kezdettel tarja tornavizsgáját a ligeti sportpályán.

1934. máj. 26. 4. p.

Endrődön a Békés vármegye iskolán kívüli népművelése keretében a téli hónapok alatt tartott általános ismeretterjesztő tanfolyamoknak, melyeket a HONSZ-ba a Gyomavégyi iskolában, a Varjasi iskolában tartottak, folyó hó 17-én voltak a vizsgái. A lakosság széles rétege élénk érdeklődést mutatott a tanfolyamok iránt.

1934. febr. 24. 4. p.

Február 11-én az endródi Ipartestület saját helyiségében farsangi bálát rendez.

1933. febr. 10. 3. p.

(1934)

Mulatságok

A február 12-én az Endrődi Katolikus Népszövetségi Kisgazdakör az ifjúság közreműködésével saját helyiségében zártkörű táncmulatságot rendez.

1933. febr. 10. 3. p

Mulatságok

Február 11-én az Endrődi műkedvelő ifjúság a Népszínház mozi termében nagyszabású farsangi estet rendez.

1933. febr. 10. 3. p. (1934!)

Február 13-án az Endrődi Római Katolikus Szent Imre Polgári Fiúiskola 571 sz. Szent Alajos cserkészcsapata du. 5 órai kezdettel műsoros farsangi ünnepélyt rendez.

1933. febr. 10. 3. p.

Hihetetlenül hangzik, mégis igaz! A 14000 lakosú Endrőd község részéről senki sem volt tagja a csabai adófelszólamlási bizottságnak, pedig ez a bizottság bírálta el a gyomai és endrődi sérelmes adókivetéseket. Ezt a túrhetetlen helyzetet kérte az olvasóegyesületek által a gyulai pénzügyigazgatóhoz küldött bizottság megváltoztatni... a jelölést november 30-án tartották meg.

1930. december 7.

Iskolán kívüli népművelés

Január hó 31-én az Öregszőlői Szent Imre iskolában tartott előadást Orbók József igazgató-tanító és Dr. Uhrin Nándor orvos. Du. pedig a Kocsorhegyi iskolában Dr. Bartha János és Dr. Tímár Sándor orvosok nagyszámú közönség előtt tanulságos dolgokra hívták fel a lakosság figyelmét.

1932. február 5.

Karácsonyi előadás Kondoros-tanyán

A Kondoros-tanyai Leánykongregáció karácsony második és harmadik napján du. 4 órai kezdettel előadta a karácsonyi Legenda című irredenta színdarabot. A szereplő kongregista leányok és a második felvonásban szereplő betlehemes fiúk mind, egytől egyig kitűnően játszottak. A lelkes közönség minden felvonás után, sőt közben is szünni nem akaró tapssal fejezte ki tetszését.

1931. december 29. 3. p.

A Kondoros-tanyai dalárda Bencze József kántortanító karnagy vezetésével folyó hó 14-én nagy hangversenyt rendez a Kondoros Tanyai Szövetkezet kultúrtermében. A hangversenyen az endrődi iparos dalkör is rész vesz, néhány szabadon választott dallal.

1934. aug. 13. 4. p.

Kultúrmunka Nagylaposon

Csütörtök este 6 órakor a nagylaposi uradalmi iskolában Dinya Regina tanítónő betanításával az uradalmi fiatalság három egyfelvonásos darabot adott elő: „Bíróék meglakják Pestet”, „Késik a vonat” és a „Törvény előtt”.

Kellemes meglepetés volt, hogy a tanyai nép körében is találni eredeti tehetségeket. Az egész uradalmi lakosság ott volt az előadáson.

1932. márc. 4.

Molnár est Endrődön

Molnár Gyula színész, a gyomai műkedvelő egyesület rendezője, aki az endrődi közönség előtt is közismert jóízű humoráról, 1933. nov. 26-án, Endrődön az ipartestület színháztermében este nyolc órai kezdettel, filléres helyárrakkal, kacagtató estét rendez.

1933. nov., 14. 6. p.

Az Öregszőlői Római Katolikus Olvasókör jan. 13-án tartotta tisztújító közgyűlését. Egyhangúlag, titkos szavazással Dienes Iza tanítót választották meg a kör elnökévé.

1933. febr. 3. 5. p.

Az Öregszőlőiket ivókutatót kérnek.

Vasárnap délelőtt Hornok József elnök, s Klinghammar László tanító vezetésével népes küldöttség tisztelgett Csernus Mihály apátplébánosnál, s kérte, legyen támogatójuk, hogy az Öregszőlő lakói mielőbb jó ivóvizet kapjanak. Egyben arra is kérték az apátplébánost, járjon közbe, hogy az öregszőlői olvasókörhöz, mely örvendetesen szaporodó tagjainak ma már nem tud megfelelő hajlékot adni, államsegélyt kapjon kisebb népházi építéshez...

/válasz: szívesen segít szólni az illetékes minisztériumban, de nem nagyon bízik hozzá...”

1931. január 31.

Rendkívüli közgyűlés Csejten

Folyó hó 15-én az Endrőd Csejtpusztai olvasókör rendkívüli közgyűlést hívott összes. A közgyűlésnek egyetlen tárgya volt: községünk köztisztelőben álló földesurát, Tüköri Józsefet a kör díszelnökének megválasztani.

1932. márc. 6. 7. p.

Színház Endrődön

Bányai színtársulata folyó hó 8-án, kedden kezdi meg az endrődi ipartestületben színelőadását 24 tagú társulatával és saját jazz zenekarával.

1935. jan. 5. 4. p.

Táncvizsga e hó 23-án volt Endrődön

Az ipartestület nagytermében az őszi tánckurzus szezonzáró táncvizsgája. Az est kimagasló pontja volt Uhrin Luca úrleány által előadott keleti és modern balettánc. Ugyancsak szépen lejtettek még magyar nemzeti táncot Gyuricza Kató és Dávid Esztike úrleány. Így a jelen volt tánckedvelő ifjúság meglelégedéssel és egy kellemesen eltöltött est hangulatával távoztak.

1932. február 27.

Tanyai műkedvelők

Műkedvelő előadás volt a Décs-Paskumi iskola nagytermében. Kiemelkedő szám volt az „Öreg csontok vigassága” háborús jelenség és a „Cigány a bíró előtt” humoreszk. Következő szám a „Földiekkal játszó égi tünemény” és a „Szálldogál a fecske” kardalok. Nagyon szépen daloltak a magyar ruhás lányok. A Décsi-páskum közönsége kellemesen végigtapsolta az egész műsort.

1932. jan. 21.

Tisztelt szerkesztő Úr!

Az endrődi décs-paskomi Római Katolikus Polgári Olvasókör folyó hó 13-án este az újonnan épült körhelyiség nagytermében tea-estélyt rendezett. A több mint százan összegyűlt körli tagokat és hozzátartozót a népszerű elnök,

Hangya Imre üdvözölte, s egyben tudomásukra hozta, hogy a kör vezetősége minden csésze teára ínségadót vetett ki, mégpedig 12 fillért. Az így befolyó összeg az endrődi szegény gyermekek felruházására lesz fordítva. A jelenlévők kedélyesen és szívesen adakoztak... Nem volt szükség még végrehajtásra sem.

A jótékony teaestély rendezésére a közismert Tímár Gyuri bácsi adta a gondolatot. A praktikus adózási mód Dienesné Hajdú Emma helybeli tanítónő ötlete volt, ki lelkes tevékeny részt vett a teaestély megrendezésében. Az összegyűlt adóösszeg 9,13 pengő volt, mely nagyságos Csernus Mihály apátplébános úr kezeihez lett juttatva, a kívánt cél megjelölésével.

Hazafias tisztelettel: Dienes Izra tanító

1931. december 15.

Új Katolikus kör Endrődön

Folyó hó 2-án Csernus Mihály apátplébános elnöklésével megalakult az Endrőd-öregszőlői Szent Imre Népkör.

A napsugaras ünnepnap délutánján hatalmas tömeg várta az Endrőd-öregszőlői II. sz. új iskolának Csernus Mihály endrődi apátplébánost, aki ígéretéhez híven megérkezett Kalmár Vince földbirtokossal.

A főpapot Briche Ernő tanító köszöntötte, majd az apátplébános beszélt. Elfogadta az elnöki tisztelet, majd a kültelki lakók köralakítási tervéhez felajánlotta az iskolában megüresedett tanítói szobát.

A Népkör tisztviselői: Mészáros János ügyvezető elnök, Czikkely István alelnök, Czvizek Ferenc jegyző, Takács Imre pénztárnok, Uhrin Mikós ellenőr, Farkas János gondnok és Brichse Ernő könyvtáros.

1931. február 14.